

Privatno arhivsko gradivo - arhivsko gradivo udruga

Jünker, Hanna

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:055270>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-30**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE I KOMUNIKACIJSKE ZNANOSTI
SMJER ARHIVISTIKA
Ak. god. 2020./2021.

Hanna Jünker

Privatno arhivsko gradivo - arhivsko gradivo udruga

Diplomski rad

Mentor: prof. dr. sc. Hrvoje Stančić

Zagreb, travanj 2021.

Izjava o akademskoj čestitosti

Izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je ovaj rad rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na istraživanjima te objavljenoj i citiranoj literaturi. Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Arhivsko zakonodavstvo.....	3
2.1. Razdoblje do 1997. godine.....	4
2.2. Razdoblje od 1997. godine.....	6
3. Stvaratelji privatnog arhivskog gradiva	12
3.1. Vrednovanje i kategorizacija stvaratelja	13
4. Civilno društvo.....	17
5. Udruge.....	22
5.1. Odnos udruga prema arhivskom gradivu	28
5.2. Odnos arhiva prema udrugama	31
6. Upute za udruge	35
6.1. Uredsko poslovanje	36
6.2. Smještaj i čuvanje gradiva.....	39
6.3. Dostupnost gradiva udruga.....	43
7. Budućnost	46
8. Zaključak.....	53
9. Literatura.....	54
Sažetak	60
Summary.....	61

1. Uvod

Ponekad u mirnim vremenima bez većih promjena i napetosti može djelovati da su određene društvene vrijednosti poput arhiva i arhivskog gradiva dovoljno uređene, pa njihove definicije ne treba ponavljati niti o njima pisati. Međutim, život je pun promjena i novih provjera pa se i značaj društvenih vrijednosti redefinira.¹

U Republici Hrvatskoj javnu arhivsku službu obavljaju državni arhivi i arhivi jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. Sustav arhiva Republike Hrvatske čine Hrvatski državni arhiv, područni državni arhivi, arhivi jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te privatni i specijalizirani arhivi. Privatni i specijalizirani arhivi (sveučilišni arhivi, gospodarski arhivi, arhivi vjerskih zajednica, arhivi banaka i dr.) mogu prikupljati i čuvati dokumentarno i arhivsko gradivo nastalo radom svojih osnivača i drugih domaćih pravnih i fizičkih osoba. Hrvatski državni arhiv nadležan je za dokumentarno i arhivsko gradivo nastalo radom stvaratelja dokumentarnog i arhivskoga gradiva koji su djelovali ili djeluju na čitavom ili većem dijelu područja Republike Hrvatske odnosno koji imaju značenje za Republiku Hrvatsku u cjelini. Područni državni arhivi nadležni su za dokumentarno i arhivsko gradivo nastalo radom stvaratelja dokumentarnog i arhivskoga gradiva koji su djelovali ili djeluju na području jedne ili više jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i čija je djelatnost važna ponajprije za to područje. Arhivi jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave nadležni su za javno dokumentarno i arhivsko gradivo koje je nastalo djelovanjem ili je u posjedu tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave te javnih ustanova i drugih pravnih osoba čije su one osnivači ili vlasnici.² Ukupnost arhivskog gradiva u Hrvatskoj, javnog i privatnog, neovisno o tome nalazi li se u javnim arhivima ili izvan mreže državnih arhiva, čini nacionalnu arhivsku baštinu. Stoga je zadaća arhivske službe da kroz sustav državnih arhiva brine o cjelini gradiva te osigurava njegovu zaštitu i informacijsku cjelovitost.³

Granicu između privatnih i javnih arhiva ponekad nije lako jednoznačno postaviti. Političke stranke i sindikati u osnovi su dobrovoljne udruge osoba, no priroda njihove djelatnosti izrazito je vezana uz javni život i institucije. U pojedinim društvenim uređenjima

¹ Popović P. J., Privatna arhivska građa (privatni arhivi) i njeno korišćenje, Arhivska praksa, br. 13, 2010., str. 115.

² NN 61/2018.

³ Bačić, E., Kovačić, M., Arhiv knjižničarske udruge: od privatnog do javno dostupnog izvora znanja, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, vol. 61, br. 1, 2018., str. 325-326.

takve se organizacije integriraju u sustav javne uprave i javnih službi i djeluju kao dio mehanizma javne vlasti, što može biti i pravno uređeno. Primjerice, u prošlosti su crkvene ustanove osim vjerske imale i izraženiju javnu i administrativnu funkciju. Isto tako, u brojnim arhivima velikaških obitelji, uz gradivo privatnog sadržaja, može se naći i dosta onoga koje je nastalo u obavljanju funkcije zemaljskog gospodara u upravnim, poreznim i sudskim predmetima gdje takav zemaljski gospodar ne djeluje samo kao privatna osoba, nego i kao dio upravnog sustava, poput današnjih ispostava upravnih tijela na određenom području. Granicu između javnoga i privatnoga nesigurnijom čine i učestali procesi nacionalizacije, privatizacije i prijenosa javnih ovlasti na privatno-pravne osobe. Država može neposredno upravljati svojim prirodnim resursima, iz čega nesumnjivo nastaje javno arhivsko gradivo, no taj posao može u određenom dijelu povjeriti privatnim osobama. Tada je potrebno povući granicu između onog dijela dokumentacije koji nastaje u obavljanju javnih ovlasti i onog koji je rezultat isključivo privatne poslovne aktivnosti. Među privatnim arhivima obično se kao značajniji ističu arhivi vjerskih zajednica, gospodarski i obiteljski arhivi, arhivi političkih stranaka i drugih društveno angažiranih pokreta i udruga.⁴

Arhivsko gradivo čini temelj memorije sveukupne prošlosti određenog društva, države, naroda, organizacije i pojedinca. Dostupnost dokumenata nastalih radom privatnih pravnih i fizičkih osoba istraživačima, znanstvenicima i svim građanima omogućava objektivnije shvaćanje prošlosti, intelektualno i fizičko čuvanje gradiva organizacija i pohranu dokaza o njihovom postojanju i radu. Za ispravno i uravnoteženo poimanje vlastite povijesti neophodno je gradivo nastalo radom tijela uprave, ali i ono privatnih pravnih i fizičkih osoba. Sagledavajući i objektivno učeći iz vlastite povijesti stvaraju se čvrsti temelji za bolju budućnost. Stoga je potrebno, a što je i dužnost sadašnje generacije prema budućim, pokloniti punu pažnju pitanjima čuvanja i zaštite privatnoga gradiva.⁵

⁴ Ivanović, J., Priručnik iz arhivistike. 1. dio, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2010., str. 113-114.

⁵ Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo u Hrvatskoj i inicijativa nevladinih organizacija, Atlanti, vol. 17, br. 1-2, 2007., str. 232.

2. Arhivsko zakonodavstvo

Arhivsko zakonodavstvo oslikava stupanj razvoja arhivistike kao znanosti, arhivske službe i društvene svijesti o potrebi zaštite arhivskog gradiva kao nezamjenjivog multidisciplinarnog povijesnog izvora. Raznovrsnost i bogatstvo podataka i informacije o svim društvenim aktivnostima koje su sadržane u arhivskim izvorima, prvorazredni su izvori saznanja o povijesti svakog društva u cjelini i u njegovim pojedinostima. Arhivsko zakonodavstvo je skup zakona i pravnih regulativa, koje upravljaju očuvanjem, korištenjem i zaštitom arhivskog gradiva i organizacijom arhiva u državi. Ono je dio prava, a pravo je skup pravnih propisanih ili utvrđenih pravila od strane države, koja reguliraju odnose u ljudskom društvu. Jedan od temelja uspješnog obavljanja arhivske djelatnosti je arhivsko zakonodavstvo.⁶

Države Europe samostalno uređuju svoja nacionalna arhivska zakonodavstva. Za izradu arhivskih propisa države se služe vlastitim iskustvima, znanstvenim dostignućima u ovom području, iskustvima drugih država, preporukama Međunarodnog arhivskog vijeća (ICA) itd. Nadležnosti arhiva koje proizilaze iz arhivskih zakona su brojne, a poslovi su odgovorni, složeni i osjetljivi. Problem privatnog arhivskog gradiva prisutan je kod svih arhiva u svijetu, no nije u podjednakoj mjeri izražen kod svih zemalja. On ovisi prije svega u kojoj mjeri zakonska regulativa osigurava zaštitu arhivskog gradiva od njegovog nastanka, pa sve do predaje arhivu, stupnja razvijenosti društvene svijesti, svijesti građana o potrebi zaštite toga kulturnoga dobra i od financijske mogućnosti svake zemlje pojedinačno. Upravo je zbog navedenih razloga u pojedinim zemljama status i djelokrug privatnih arhiva uređen, dok u drugim državama taj problem nije na adekvatan način ni normativno ni učinkovito riješen.⁷

Ustav Republike Hrvatske određuje da stvari od osobitog kulturnog, povijesnog, gospodarskog i ekološkog značenja, za koje je zakonom određeno da su od interesa za državu, imaju njezinu osobitu zaštitu. Odredbe Ustava pobliže su određene arhivskim zakonom i provedbenim propisima.⁸ U nastavku teksta kronološki su objašnjene temeljne razlike i promjene u hrvatskom arhivskom zakonodavstvu u razdobljima do 1997. i od 1997. godine.

⁶ Popović P. J., Privatna arhivska građa (privatni arhivi) i njeno korišćenje, Arhivska praksa, br. 13, 2010., str. 115.

⁷ *Ibid.*, str. 115-117.

⁸ Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo u Hrvatskoj i inicijativa nevladinih organizacija, Atlanti, vol. 17, br. 1-2, 2007., str. 223.

2.1. Razdoblje do 1997. godine

Nakon 1945. godine privatni arhivi bili su većinom nacionalizirani i uglavnom nije bilo privatnog vlasništva, stoga je razumljivo da su se ovim gradivom arhivisti znatno manje bavili nego što je to bio slučaj s javnim arhivskim gradivom. U Jugoslaviji su privatni arhivi bili shvaćani na načine koji su vrijedili nakon 1945. godine, ali se svakako nisu tako zvali. Nastajali su i postojali kao fondovi banaka i novčanih zavoda, privrednih poduzeća, industrije, rudarstva, poljoprivrednih i šumarskih udruženja, trgovina, gostionica, različitih zanata i sl., a za koje se znalo da su prije 1945. godine bili u privatnim rukama ili su nastali radom privatnika.⁹ Pod terminom privatno arhivsko gradivo smatrana je samo dokumentacija u osobnom ili obiteljskom vlasništvu, a viši arhivist Državnog arhiva u Zagrebu Josip Buturac je 1950. godine objasnio kako su privatni arhivi oni arhivi koji se odnose na privatni život obitelji ili osoba.¹⁰

Obiteljski arhivi su u pravom smislu riječi arhivski fondovi, jer nastaju organiziranim djelovanjem članova jedne obitelji koja je imala svoje određeno mjesto i ulogu u društvu i jedino moraju ispunjavati uvjet da sadrže kvalitetu i kvantitetu dokumentacije iz koje se može dobiti slika privatnog i javnog života dotične obitelji.¹¹ Sadržaj takvih fondova je vrlo raznolik, jer je obitelj mogla pisanim putem komunicirati s mnogim osobama i ustanovama, biti vlasnik više nekretnina u najširem prostoru, podržavati kulturno, privredno i političko događanje u prostoru i dr. Slična situacija je kod osobnih arhiva, koji bi trebali objedinjavati arhivsko gradivo jedne osobe, a koja je mogla biti u kontaktima s mnogim osobama i ustanovama te je kao osoba mogla imati važnu ulogu u političkom, privrednom i kulturnom životu prostora.¹² Takvi arhivi mogu biti od velike važnosti i dragocjeni su izvori za ekonomsku, političku, pravnu i kulturnu povijest. Posebno su značajni i zanimljivi upravo zato što nastaju iz svakodnevnog života ljudi raznih zvanja, želja i sklonosti, a povezanih krvnom i afektivnom vezom, te zajedničkim materijalnim interesima.¹³

Buturac je naveo i kako u državni arhiv dolazi svo gradivo koje ima znanstveni, politički i praktični značaj, što se odnosilo i na gradivo koje je nastalo djelovanjem (državnih) društvenih i zadružnih ustanova, organizacija i zavoda, saveza sindikata i njegovih

⁹ Klasinc, P. P., Privatni arhivi u arhivskoj teoriji i praksi, br. 19, 2016., str. 428.

¹⁰ Buturac, J., Arhivska čitanka, Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb 1950., str. 10.

¹¹ Božić-Buzančić, D., Obiteljski arhivi - sređivanje i naučna obrada, Arhivski vjesnik, vol. 14, br. 1, 1971., str. 275.

¹² Klasinc, P. P., Privatni arhivi u arhivskoj teoriji i praksi, br. 19, 2016., str. 429.

¹³ Božić-Buzančić, D., Obiteljski arhivi - sređivanje i naučna obrada, Arhivski vjesnik, vol. 14, br. 1, 1971., str. 275.

ustanova.¹⁴ Privatno arhivsko gradivo je bilo u sustavu pravne zaštite Jugoslavije, budući da su arhivski propisi, federalni, republički i pokrajinski, arhivima davali nadležnost nad cjelokupnim arhivskim gradivom, pa tako i privatnim.¹⁵

Problemima privatnih arhiva u socijalističkim državama se većinom nije bilo moguće baviti, ali se je vršilo stručno sređivanje prikupljenog arhivskog gradiva privatnih provenijencija i arhiva vjerskih zajednica.¹⁶ Dio vrlo vrijednog i zanimljivog gradiva pohranjen je kod vjerskih zajednica. U ranijem periodu arhivi su provodili nadzor nad tim arhivskim gradivom, uglavnom u savjetodavnom smislu i s dosta obazrivosti.¹⁷ Klasinc navodi da su prilikom traženja podataka o privatnim arhivima pomogli zapisi očuvanog arhivskog gradiva u nekim arhivskim ustanovama, odnosno različiti vodiči i popisi arhivskih fondova i zbirki pojedinih arhiva. U povijesti arhivske djelatnosti vrlo je važan popis arhivskih fondova i zbirki republika i autonomnih pokrajina Jugoslavije, koji koristi dva termina slična uvriježenoj definiciji riječi privatni arhiv. U Arhivskim fondovima i zbirkama u SFRJ - SR Slovenija, u rubrici „B“ stoje upute za popise obiteljskih i osobnih fondova. Dan je zahtjev da se obiteljske i osobne fondove navodi po abecednom redu stvaratelja obiteljskog fonda ili po abecednom redu osobnih fondova. Detaljniji uvid u strukturu uputa s klasifikacijom, tumačenjem znakova i skraćenicama za formiranje tog vodiča potvrđuje da su privatni fondovi obuhvaćeni u poglavljima o fondovima za prosvjetne, kulturne i znanstvene ustanove, privredu i bankarstvo, društva i udruženja, vjerske zajednice, vlastelu i veleposjede, kao i u različitim zbirkama.¹⁸

Uz gore nabrojane privatne stvaratelje s privatnim arhivskim gradivom postojali su i fondovi političkih stranaka i organizacija, različitih društava i kod drugih organizacija koje su djelovale prije 1941., odnosno 1945. godine u svim socijalističkim državama. Popis društava koja su pokrivala sve oblasti društvenog događanja može se podijeliti na nekoliko glavnih grupa, kao što su npr. narodno-obrambena društva, politička, humanitarna, prosvjetna, znanstvena i kulturna, staleška, spasilačko-vatrogasna, dobrovoljna, glazbena, pjevačka, sportska i planinska, privredna udruženja i društva, crkvena društva, znanstveno-umjetnička i istraživačka društva.¹⁹

¹⁴ Buturac, J., Arhivska čitanka, Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb 1950., str. 170-171.

¹⁵ Veljkovski, J., Problematika zaštite privatne arhivske građe u Srbiji, Arhivska praksa, br. 14, 2011., str. 103.

¹⁶ Klasinc, P. P., Privatni arhivi u arhivskoj teoriji i praksi, br. 19, 2016., str. 428.

¹⁷ Gašić, M., Privatna arhivska građa u Bosni i Hercegovini i potreba njenoga zakonskog regulisanja, Arhivska praksa, br. 9, 2006., str. 115.

¹⁸ Klasinc, P. P., Privatni arhivi u arhivskoj teoriji i praksi, br. 19, 2016., str. 428.

¹⁹ *Ibid.*, str. 429.

Raspadom Jugoslavije, u svim novostvorenim zemljama došlo je do vlasničke preobrazbe. Nekadašnja društvena imovina je postala privatna, pa je samim time i velik dio arhivskog gradiva dobio karakter privatnog. U većini zemalja istočne i jugoistočne Europe, nekadašnjeg socijalističkog bloka, ubrzo je normativno regulirano razgraničenje javnog i privatnog sektora, njihovih prava i obaveza u novim društvenim okolnostima. Zakonima i podzakonskim aktima regulirane su ingerencije arhiva prema arhivskom gradivu koje je iz nekadašnje državne ili društvene imovine prešlo u privatno vlasništvo. Analizom zakonskih propisa u zemljama srednje i jugoistočne Europe dolazi se do saznanja da je u pojedinim državama daleko konkretnije regulirano ovo područje, dok je u drugim državama to propisano samo načelno, u osnovnim ili posebnim odredbama. Drugim riječima, svi priznaju postojanje i važnost privatnog arhivskog gradiva, ali se ono različito vrednuje.²⁰

2.2. Razdoblje od 1997. godine

Stvaranjem Republike Hrvatske, novo državno i društveno ustrojstvo dovelo je do niza promjena koje su na posredan i neposredan način zahvatile i područje arhivske službe i arhivskog zakonodavstva. Usporedi li se arhivski zakon iz 1997. godine (Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/1997), donesen nakon stvaranja nove države, s prethodnim, donesenim u doba socijalizma 1978. godine (Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima, NN 25/1978), jedna od bitnih novosti su odredbe koje se odnose na privatno gradivo. Uvode se pojmovi državnog vlasništva, javnog i privatnog gradiva te privatnih pravnih i fizičkih osoba, umjesto pojmova društvenog vlasništva, društvenih organizacija, građansko-pravne osobe i građana.²¹ U skladu s novim društvenim uređenjem, arhivsko gradivo je podijeljeno na javno i privatno. S takvom podjelom velik je dio dotadašnjih stvaratelja arhivskog i dokumentarnog gradiva koji su kategorizirani i nad kojima je arhiv obavljao nadzor, definiran kao stvaratelji i imatelji privatnog arhivskog gradiva.²²

Zakon o arhivskom gradivu i arhivima uređuje zaštitu i obradu javnog dokumentarnog i arhivskoga gradiva, dostupnost i korištenje gradiva u arhivima, zaštitu privatnog arhivskoga gradiva, javnu arhivsku službu te nadležnosti i djelatnost arhiva. Arhivsko gradivo je odabrano dokumentarno gradivo koje ima trajnu vrijednost za kulturu, povijest, znanost ili druge djelatnosti, ili za zaštitu i ostvarivanje prava i interesa osoba i

²⁰ Veljkovski, J., Problematika zaštite privatne arhivske građe u Srbiji, Arhivska praksa, br. 14, 2011., str. 104.

²¹ Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo, Arhivski vjesnik, br. 44, 2001., str. 93-94.

²² Vuković, M., Prilog tumačenju Zakona o arhivskome gradivu i arhivima te njegovih provedbenih propisa, Arhivski vjesnik, br. 45, 2002., str. 192.

zajednica, zbog čega se trajno čuva. Ono je od interesa za Republiku Hrvatsku i ima njezinu osobitu zaštitu.²³

Privatno arhivsko gradivo na različite je načine zaštićeno unutar pravnog sustava svake države. U Republici Hrvatskoj je u najnovijem Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima iz 2018. godine (NN 61/2018) u jednom cijelom poglavlju razrađena problematika privatnog arhivskoga gradiva. U općim odredbama Zakona navodi se da je privatno arhivsko gradivo ono arhivsko gradivo nastalo djelovanjem privatnih pravnih i fizičkih osoba, koje nije nastalo u obavljanju javnih ovlasti i javne službe i nije u vlasništvu Republike Hrvatske ili jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave odnosno pravnih osoba čiji su oni osnivači ili vlasnici.²⁴

U prethodnoj verziji Zakona iz 1997. godine stajalo je da je arhivsko i registraturno gradivo zaštićeno bez obzira na to u čijem je vlasništvu ili posjedu, odnosno kod koga se nalazi, te je li registrirano ili evidentirano.²⁵ Bio je to čl. 2 Zakona kojeg je Heđbeli ocijenila najpozitivnijom odredbom arhivskog zakonodavstva²⁶, a koji je uklonjen iz novog, trenutno važećeg Zakona. Pod tim se svakako podrazumijevalo registraturno gradivo i arhivsko gradivo privatnih stvaratelja i imatelja i drugih subjekata. Provedba načela zaštite gradiva, bez obzira u čijem se vlasništvu ili posjedu nalazi nije jasna. U čl. 32 prethodnog zakona koji je navodio da se na stvaratelje i imatelje privatnoga arhivskog gradiva na odgovarajući način primjenjuju odredbe ovoga Zakona o javnom arhivskom gradivu, osim ako ovim Zakonom nije drukčije određeno²⁷ proizlazi kako su obveze imatelja privatnog arhivskog gradiva jednake obvezama imatelja javnoga arhivskog gradiva, koje su taksativno navedene u čl. 7.²⁸ No čl. 33 starog, odnosno čl. 24 novog Zakona određuje da su vlasnici ili posjednici privatnog arhivskoga gradiva koji čuvaju arhivsko gradivo ili pojedinačne dokumente trajne vrijednosti obvezni:

- obavijestiti nadležni državni arhiv o posjedovanju gradiva,
- čuvati gradivo i poduzimati mjere potrebne za njegovo sigurno čuvanje i zaštitu,
- srediti gradivo i izraditi popis,

²³ NN 61/2018.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ NN 105/1997.

²⁶ Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo, Arhivski vjesnik, br. 44, 2001., str. 94.

²⁷ NN 105/1997.

²⁸ Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo, Arhivski vjesnik, br. 44, 2001., str. 95.

– dopustiti ovlaštenoj osobi nadležnoga državnog arhiva da pregleda gradivo i po potrebi provede sigurnosno snimanje.²⁹

Heđbeli objašnjava kako je ovakvo ponavljanje obveza zbunjujuće. Ističe da su zakonom nabrojane obveze stvaratelja i imatelja javnoga arhivskoga gradiva daleko veće, počevši od stručne osposobljenosti djelatnika u pismohrani do primjerenog prostora i opreme za smještaj i zaštitu gradiva. Prema Zakonu nije bilo jasno mora li primjerice neka politička stranka redovito odabirati arhivsko iz registraturnog gradiva, imati pismohranu i adekvatno osposobljenog djelatnika ili je to ostavljeno njenoj dobroj volji.³⁰ Sporni čl. 32 starog Zakona također je uklonjen i ne nalazi se u novom Zakonu. Ipak, i novi Zakon i dalje ostaje nedorečen jer ostaje nejasno što država smije i može nametnuti. Kod privatnog arhivskog gradiva se to najviše odražava na način da zapravo nisu jasne stvarne obveze privatnih imatelja i mjere koje nadležni arhiv može poduzeti glede njihova sprovođenja, a nije jasno ni do koje mjere arhivi mogu sudjelovati u cjelokupnom životnom ciklusu klasičnog i nekonvencionalnog privatnog gradiva.³¹

Nadalje, stoji i da ako vlasnik ili posjednik privatnog arhivskoga gradiva nije u mogućnosti srediti gradivo i izraditi popis, dužan je dopustiti nadležnom državnom arhivu da to učini o svom trošku.³² Ovo otvara mogućnost da se arhivima uvijek prepusti sređivanje gradiva privatnih posjednika, što bi zasigurno imalo odraza na učinkovitost arhivske službe u ostalim njenim poslovima.³³

Hrvatski državni arhiv (HDA) utvrđuje popis imatelja arhivskoga gradiva u privatnom vlasništvu za koje po svojoj stručnoj ocjeni utvrdi da je od interesa za državu. U Zakonu stoji da se privatno arhivsko gradivo koje ima posebno značenje za povijest, znanost i kulturu upisuje u Upisnik vlasnika ili posjednika privatnog arhivskoga gradiva na temelju rješenja Hrvatskog državnog arhiva. U Upisnik vlasnika ili posjednika privatnog arhivskoga gradiva upisuju se sljedeći podaci:

– tvrtka i sjedište, odnosno ime, prezime i prebivalište vlasnika i posjednika te ime, prezime i prebivalište odgovorne osobe

– osnovni podaci o stvaratelju arhivskoga gradiva

²⁹ NN 105/1997, NN 61/2018.

³⁰ Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo, Arhivski vjesnik, br. 44, 2001., str. 95.

³¹ *Ibid.*, str. 99.

³² NN 105/1997, NN 61/2018.

³³ Vuković, M., Prilog tumačenju Zakona o arhivskome gradivu i arhivima te njegovih provedbenih propisa, Arhivski vjesnik, br. 45, 2002., str. 193.

- kratki opis sadržaja, datum nastanka, vrsta i količina gradiva
- osnovni podaci o mjestu i uvjetima čuvanja gradiva te uvjetima njegova korištenja
- datum upisa te oznaka i datum rješenja o utvrđivanju svojstva kulturnog dobra, ako je takvo rješenje doneseno.³⁴

Što se tiče prometa privatnim arhivskim gradivom, arhivi ga preuzimaju od pravnih i fizičkih osoba na temelju darovanja, kupoprodaje ili pohrane,³⁵ gdje državni arhivi zadržavaju pravo prvokupa arhivskoga gradiva u privatnom vlasništvu. Vlasnici privatnog arhivskoga gradiva koji žele prodati svoje arhivsko gradivo dužni su ga najprije ponuditi nadležnom državnom arhivu na čijem području imaju svoje sjedište, odnosno prebivalište. U ponudi moraju navesti cijenu i druge uvjete prodaje.³⁶ Privatno arhivsko gradivo preuzima se u arhiv temeljem pisane isprave (darovanja, kupoprodaje ili pohrane) u kojoj su naznačena prava i obveze stranaka. Bez obzira na vrstu, svaki ugovor, po članku 44. stavka 2, sadržava:

- navod o vrsti ugovora
- naziv, odnosno ime i prezime, matični broj pravne osobe i adrese ugovornih strana (za pravnu osobu uz naziv se navodi i ime odgovorne osobe ili opunomoćenog predstavnika)
- predmet ugovora (naziv odnosno naznaka sadržaja gradiva, vrsta, količina i vrijeme nastanka gradiva)
- navod o vlasništvu nad arhivskim gradivom koje je predmet ugovora
- navod o autorskim pravima ili drugim pravima i ograničenjima koja se odnose na korištenje i raspolaganje gradivom koje je predmet ugovora
- naziv i sjedište arhiva u kojemu će se gradivo čuvati
- navod o uvjetima i rokovima dostupnosti i korištenja gradiva
- međusobne obveze ugovornih strana te prema trećim stranama
- datum i potpise.

Sastavni dio ugovora jest popis preuzetoga arhivskog gradiva s naznakom sadržaja, razdoblja nastanka i količine gradiva. Ugovor o darovanju, kupoprodaji ili pohrani sastavlja se u četiri

³⁴ NN 61/2018.

³⁵ NN 105/2020.

³⁶ NN 61/2018.

primjerka, od kojih jedan ostaje kod predavatelja, dva u arhivu, a jedan se dostavlja Hrvatskome državnom arhivu. Darovni i kupoprodajni ugovor sadržavaju navod o prijenosu gradiva u vlasništvo arhiva. U kupoprodajnom ugovoru se utvrđuje cijena gradiva koje je predmet ugovora te način plaćanja.³⁷ Vlasnik koji je gradivo pohranio u arhivu zadržava prava koja proizlaze iz vlasništva, ako ugovorom o pohrani nije drugačije određeno. U ugovoru o pohrani, osim podataka iz članka 44. stavka 2. ovoga Pravilnika navode se moguća ograničenja u svezi s raspolaganjem i korištenjem gradiva te datum moguće obnove ili produljenja ugovora.³⁸ Vezano za izvoz ili iznošenje privatnog arhivskog gradiva, vlasnici ili posjednici privatnog arhivskoga gradiva koji namjeravaju svoje gradivo izvesti ili iznijeti iz Republike Hrvatske dužni su, bez obzira na to jesu li upisani u Upisnik vlasnika ili posjednika privatnog arhivskoga gradiva, zatražiti odobrenje koje rješenjem izdaje ministar nadležan za kulturu.³⁹

U nekim odredbama Zakona o privatnom arhivskom gradivu koriste se samo pojmovi posjednika i vlasnika, a ne i pojam stvaratelj, pa iz toga može proizići da se nadzor obavlja samo nad gradivom koje je u posjedu posjednika i vlasnika. Iz ovoga se nameće pitanje vrednovanja privatnog arhivskog gradiva od interesa za državu, te kriterija upisa toga gradiva u Upisnik. Jasno je da arhivi obavljaju nadzor nad pismohranama po kriteriju stvaratelja, a ne posjednika i vlasnika, stoga se može tumačiti da se nadzor ne obavlja kod privatnih pravnih osoba kao stvaratelja, već samo kao posjednika ili vlasnika.⁴⁰

Promišljanjem o samo nekim od trenutno važećih zakonskih propisa iz arhivske djelatnosti u Republici Hrvatskoj, kao samo jednog segmenta iz mnogo šire palete arhivskoga zakonodavstva, nameće se zaključak o stalnoj potrebi raščlambe nekih dijelova pravnih propisa koji reguliraju čuvanje pisanoga blaga kao svjedoka prošlosti. Arhivsko zakonodavstvo današnjice u određenoj mjeri daje dojam općenitog i načelnog. Pažljivijom usporedbom ranijeg zakonodavstva s današnjim jasno je vidljiva tendencija skraćivanja članaka i stavaka gotovo do razine informacije. Ovo djelomično propitivanje samo nekih dijelova arhivskoga zakonodavstva, dijelom provjerenih u arhivističkoj praksi, ukazuje na pojavu problema u njihovoj primjeni, ako se zakonodavstvo svodi na čistu informacijsku razinu. U dosadašnjem razdoblju primjene takvih zakonskih propisa pokazalo se kako postoje

³⁷ NN 105/2020.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ NN 61/2018.

⁴⁰ Vuković, M., Prilog tumačenju Zakona o arhivskome gradivu i arhivima te njegovih provedbenih propisa, Arhivski vjesnik, br. 45, 2002., str. 193.

neke nedoumice kod arhivskih djelatnika, posjednika i vlasnika gradiva, ali i među pravnicima u pogledu tumačenja pojedinih odredbi. Rezultat toga je različito i vrlo fleksibilno tumačenje propisa, što blokira i usporava rad arhivske službe. Radi toga bi možda bilo dobro da se pojedini zakonski i provedbeni propisi, od čega su ovdje samo neke njihove odredbe navedene, što preciznije definiraju, a postojeći zakon i propisi prilagode spoznajama otkrivenim tijekom njihove provedbe.⁴¹

⁴¹ Vuković, M., Prilog tumačenju Zakona o arhivskome gradivu i arhivima te njegovih provedbenih propisa, Arhivski vjesnik, br. 45, 2002., str. 196-197.

3. Stvaratelji privatnog arhivskog gradiva

Stvaratelj gradiva je tijelo javne vlasti, pravna ili fizička osoba, ili grupa osoba, koje obavljaju određenu djelatnost i čijim djelovanjem nastaje dokumentarno i arhivsko gradivo.⁴² U stvaratelje i imatelje privatnog arhivskog gradiva spadaju udruge, političke stranke, sindikati, vjerske ustanove, gospodarski subjekti, strana predstavništva i slično, a tome valja pribrojati i privatne fizičke osobe.⁴³

Zakonom propisane zadaće državnih arhiva su evidentiranje, zaštita, obrada i omogućivanje korištenja arhivskoga gradiva, ali i nadzor nad gradivom u nastajanju. Hrvatski državni arhiv nadležan je za dokumentarno i arhivsko gradivo nastalo radom stvaratelja koji su djelovali ili djeluju na čitavom ili većem dijelu područja Republike Hrvatske odnosno koji imaju značenje za Republiku Hrvatsku u cjelini, a područni državni arhivi nadležni su za dokumentarno i arhivsko gradivo nastalo radom stvaratelja koji su djelovali ili djeluju na području jedne ili više jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave i čija je djelatnost važna ponajprije za to područje.⁴⁴

Pravilnikom o upravljanju dokumentarnim gradivom izvan arhiva (NN 105/2020) uređuju se uvjeti i način stvaranja, čuvanja i zaštite, obrade, vrednovanja, odabiranja, pretvorbe, korištenja i izlučivanja dokumentarnog gradiva, predaja arhivskog gradiva nadležnom arhivu te propisana stručna osposobljenost za obavljanje poslova u upravljanju dokumentarnim gradivom. Odredbe ovog Pravilnika odnose se na tijela javne vlasti i na pravne i fizičke osobe koje su obuhvaćene Popisom stvaratelja dokumentarnog i arhivskog gradiva u nadležnosti arhiva kao i na vlasnike ili posjednike privatnog arhivskog gradiva upisane u Upisnik vlasnika ili posjednika privatnoga arhivskoga gradiva.⁴⁵

Popis stvaratelja arhivskoga gradiva prve i druge kategorije na području nadležnosti Hrvatskoga državnog arhiva objavljen je 2007. godine, nakon čega su uslijedile objave popisa i drugih državnih arhiva na području Republike Hrvatske.⁴⁶

⁴² NN 105/2020.

⁴³ Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo, Arhivski vjesnik, br. 44, 2001., str. 94.

⁴⁴ Informacije za stvaratelje, Hrvatski državni arhiv, <http://www.arhiv.hr/hr-hr/Informacije-za-stvaratelje>, 6.3.2021.

⁴⁵ NN 105/2020.

⁴⁶ Upute za udruge stvaratelje arhivskog gradiva, Ured za udruge, <https://udruge.gov.hr/vijesti/upute-za-udruge-stvaratelje-arhivskog-gradiva/975>, 6.3.2021.

3.1. Vrednovanje i kategorizacija stvaratelja

Državni arhivi preuzimaju javno i prikupljaju privatno arhivsko gradivo, stručno nadziru stvaratelje arhivskoga gradiva te brinu o zaštiti gradiva u njihovu posjedu. Kako bi se navedene aktivnosti mogle sustavno provoditi, arhivi izrađuju kategorizaciju stvaratelja u svojoj nadležnosti te vode evidencije stvaratelja, vlasnika ili posjednika gradiva. U okviru nadzora obavljaju se obilasci pismohrana kako bi se utvrdilo stanje gradiva, uvjeti smještaja, postojanje evidencija i sl., a prema potrebi se izriču mjere zaštite. Arhivi su također ovlašteni za odobravanje internih akata kojima stvaratelji uređuju pitanja zaštite gradiva, odobravanje popisa javnog dokumentarnoga gradiva s rokovima čuvanja, kao i za kontrolu izlučivanja. Kategorizirani stvaratelji i vlasnici ili posjednici gradiva dužni su nadležnomu arhivu redovito dostavljati popise gradiva, javljati sve promjene i pribavljati mišljenje prije poduzimanja bilo kakvih mjera koje se odnose na gradivo.⁴⁷

Vrednovanje je postupak kojim se utvrđuju rokovi čuvanja dokumentarnoga gradiva te odabire koje dokumentarno gradivo ima svojstvo arhivskoga gradiva.⁴⁸

Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskog gradiva (NN 90/2002) utvrđivao je kriterije vrednovanja. Njima se određivala obveza, potreba i interesi te pojedinačna ili šira društvena korist od čuvanja gradiva do isteka ili po isteku određenoga roka. Kriteriji vrednovanja bili su:

- značenje djelatnosti i funkcija nekoga stvaratelja
- pravni propisi i standardi koji utvrđuju obveze i rokove čuvanja gradiva
- potrebe poslovanja i nadzora nad poslovanjem stvaratelja gradiva
- zaštita prava i interesa pojedinaca ili skupina na koje se gradivo odnosi
- interes javnosti za uvid u činjenice sadržane u gradivu, odnosno činjenice koje gradivo dokumentira
- evidencijska vrijednost gradiva, odnosno mogućnost pouzdanog, cjelovitog i autentičnog uvida u djelatnosti tijekom kojih je gradivo nastalo, u jasnom i preglednom obliku

⁴⁷ Informacije za stvaratelje, Hrvatski državni arhiv, <http://www.arhiv.hr/hr-hr/Informacije-za-stvaratelje>, 6.3.2021.

⁴⁸ NN 61/2018.

- informacijska vrijednost gradiva, odnosno postojanje viška podataka i obavijesti u jedinici ili cjelini gradiva u odnosu na druge poznate izvore informacija, zajedno s mogućnostima obradbe i korištenja informacija
- značenje gradiva za kulturu, povijest i druge znanosti
- vrijednost gradiva kao kulturnoga dobra.⁴⁹

Donošenjem novog Pravilnika o upravljanju dokumentarnim gradivom izvan arhiva kriteriji vrednovanja više nisu propisani, već stoji da su tijela javne vlasti i druge osobe obuhvaćene Popisom stvaratelja dokumentarnog i arhivskoga gradiva u nadležnosti arhiva dužni izraditi pravila za upravljanje svojim dokumentarnim gradivom kojima se uređuju sva pitanja organizacije, upravljanja, obrade, odlaganja i čuvanja, izlučivanja i odabiranja, predaje i pobiranja dokumentarnog i arhivskog gradiva, infrastrukturi informacijskog sustava, njegovom upravljanju, vanjskim uslugama, i s njima upoznati zaposlenike koji sudjeluju u obradi gradiva. Pravila s Popisom dokumentarnog gradiva s rokovima čuvanja dostavljaju se nadležnom državnom arhivu na odobrenje. Hrvatski državni arhiv donosi i objavljuje na svojim mrežnim stranicama ogledne popise s rokovima čuvanja dokumentarnog gradiva za pojedina područja djelatnosti ili pojedine vrste poslova koje obavljaju stvaratelji gradiva.⁵⁰

Opći popis s rokovima čuvanja je popis vrsta gradiva s rokovima čuvanja koji se odnosi na gradivo nastalo ili zaprimljeno obavljanjem administrativnih ili općih funkcija. To su funkcije koje obavlja svaki stvaratelj, bez obzira na to kojim se poslom bavi, kao što su primjerice, upravljanje i organizacija, ljudski resursi, financije, upravljanje postrojenjima, nekretninama u vlasništvu, nabavom ili informacijskim sustavima. Popis s rokovima čuvanja služi prvenstveno kao pomoć u odabiranju i izlučivanju gradiva. Popis treba pomoći u identifikaciji dokumenata koji imaju dugotrajnu vrijednost, no ujedno i omogućiti pravovremeno izlučivanje dokumentacije koju više nije potrebno čuvati iz poslovnih, pravnih ili drugih razloga. Opći popis gradiva s rokovima čuvanja pomagalo je pri izradi vlastitog popisa gradiva s rokovima čuvanja, a izrada vlastitoga popisa gradiva s rokovima čuvanja preduvjet je za provođenje postupka odabiranja i izlučivanja, a time i za učinkovito i racionalno upravljanje poslovnom i službenom dokumentacijom.⁵¹ Stvaratelj gradiva određuje rokove čuvanja dokumentarnog gradiva sukladno propisima koji uređuju obvezu čuvanja pojedinih vrsta dokumenata, potrebama poslovanja i zaštite vlastitih i tuđih prava i

⁴⁹ NN 90/2002.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ Opći popis gradiva s rokovima čuvanja, Hrvatsko arhivsko vijeće, Zagreb 2012., str. 1-2.

interesa, interesa javnosti, interesa za kulturu, povijest i druge znanosti te prema oglednim popisima gradiva s rokovima čuvanja i uputama nadležnog državnog arhiva.⁵²

Nekadašnji Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva je, uz imenovane postupke, procedure i njihovu praktičnu provedbu, osim kriterija vrednovanja, propisivao i kategorizaciju stvaratelja.

Kategorizacija je postupak kojim se stvaratelji gradiva razvrstavaju u skupine ovisno o značenju cjeline gradiva nastalog njihovim djelovanjem.⁵³

Vrednovanje stvaratelja rezultira kategorizacijom stvaratelja, što je osnova nadzorne i akvizicijske politike arhiva. Kategorizaciju stvaratelja javnoga i privatnoga gradiva utvrđuje Hrvatsko arhivsko vijeće na prijedlog državnih arhiva za područje njihovih nadležnosti te se potom objavljuje u službenim glasilima.⁵⁴ Postupak kategorizacije stvaratelja se donošenjem novog Pravilnika o upravljanju dokumentarnim gradivom izvan arhiva više ne provodi pa samim time više ne postoji ni definicija pojma kategorizacije, međutim ipak valja nekoliko riječi posvetiti i o tome.

Kategorizacija se razvila kao arhivistički postupak zbog velikoga porasta količine gradiva suvremenoga doba. Kroz povijest arhivistike bilo je različitih modela kategorizacija, koje su bile rezultat uporabe različitih kriterija vrednovanja.⁵⁵ Kada se utvrdi koji su dokumenti značajni za povijest i druge društvene potrebe, utvrđuju se i određene kategorije stvaratelja arhivskog i dokumentarnog gradiva. Pored analize sadržaja, odnosno ocjene dokumentarne vrijednosti gradiva koje nastaje radom stvaratelja, prilikom kategorizacije se mora voditi računa i o općedruštvenom položaju stvaratelja, njegovoj nadležnosti i utjecaju na privredni i kulturni život uže i šire društveno-političke zajednice.⁵⁶ Stari Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja predviđao je objavu prve i druge kategorije u službenim glasilima, ali je propisivao i izdavanje rješenja o svrstavanju stvaratelja u određenu kategoriju s ciljem naglašavanja obveze i općenito senzibiliziranje stvaratelja spram gradiva koje nastaje njegovim radom.⁵⁷ Svrtavanje stvaratelja u određene kategorije ne treba smatrati aktom diskriminacije jer svi su stvaratelji dužni, bez obzira na kategorizaciju, u

⁵² NN 105/2020.

⁵³ NN 90/2002.

⁵⁴ Vrednovanje i kategorizacija, Hrvatski državni arhiv, <http://www.arhiv.hr/hr-hr/Informacije-za-stvaratelje/Obveze-stvaratelja/Vrednovanje-i-kategorizacija>, 6.3.2021.

⁵⁵ Babić, S., Cilj i svrha kategorizacije stvaratelja, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 14.

⁵⁶ Bergant-Bušić, R., O valorizaciji i kategorizaciji kao instrumentima zaštite arhivske građe u nastajanju, Arhivski vjesnik, vol. 29, br. 1, 1986., str. 63.

⁵⁷ Babić, S., Cilj i svrha kategorizacije stvaratelja, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 17.

skladu sa Zakonom, odabirati svoje arhivsko gradivo, čuvati ga u sređenom stanju, zaštititi od uništenja i omogućiti njegovo korištenje. Kategorizacija samo više obavezuje prioritetne stvaratelje i arhivsku službu da unaprijede rad na zaštiti arhivskog gradiva u nastajanju.⁵⁸

⁵⁸ Bergant-Bušić, R., O valorizaciji i kategorizaciji kao instrumentima zaštite arhivske građe u nastajanju, Arhivski vjesnik, vol. 29, br. 1, 1986., str. 64.

4. Civilno društvo

Koncept civilnog društva dugo je prisutan u političkoj filozofiji iako se mijenjao kroz različita povijesna razdoblja. Rimljani su civilno društvo shvaćali kao skupine koje su poštovale pravila, a pravila su bila iznad zakona države. Pojam civilnog društva sadrži elemente kao što su moralne vrijednosti i autoritet. Rimljani su ga poimali kao administrativni red, a ne kao centralizirani autoritet, kako ga se često shvaća danas. Unatoč promjenama koje je koncept doživljavao u različitim povijesnim razdobljima, sačuvao je element moralnog autoriteta. Drugim riječima, u civilnom je društvu moral temelj društva. Civilno se društvo može definirati kao jednu od triju sfera koja, zajedno s državom i tržištem, u međusobnim interakcijama tvori demokratsko društvo.⁵⁹ Prema izvješću Programa Ujedinjenih naroda za razvoj u Hrvatskoj „Razvoj civilnog društva u Hrvatskoj“, civilno društvo, znano i kao takozvani treći sektor, je područje institucija, organizacija, mreža i pojedinaca (i njihovih vrednota) smještenih između obitelji, države i tržišta, povezanih nizom civilnih pravila koja zajedno dijele, a u koja se ljudi dobrovoljno udružuju radi zagovaranja općih interesa. Pod civilno društvo spadaju zaklade, udruge, političke stranke, vjerske zajednice, sindikati i udruge poslodavaca.⁶⁰ Riječ je o prostoru samorealizacije građana koji dragovoljnim radom, kroz različite vidove udruživanja na holističkim načelima brže i bolje od države identificiraju raznolike probleme i nalaze putove i načine njihova zadovoljenja.⁶¹

Razvoj civilnog društva sve se više u razvijenim zemljama postavlja kao okvir za rješavanje brojnih problema. Činjenica je da civilne nevladine inicijative omogućuju nove oblike razvoja zajednice i predstavljaju povratak oblicima lokalne demokracije. Bežovan navodi da razvijeni civilni sektor djeluje kao iznimno važan čimbenik učinkovitosti jedinica lokalne samouprave. Razvoj neprofitnih organizacija znači samoorganizaciju društva odozdo,⁶² odnosno njihov razvoj i suradnja s jedinicama lokalne samouprave podrazumijeva izgradnju nove socijalne infrastrukture. Socijalna infrastruktura, neformalne skupine i organizacije jednim dijelom nadomještaju programe javnih ustanova na lokalnoj razini ili pak popunjavaju prazninu u kojoj država nije razvila ili neće razviti programe. Pouzdanim

⁵⁹ Ovsenik, M., Ambrož, M., Neprofitni autopoeitični sustavi, Alinea, Zagreb 1999., str. 43.

⁶⁰ Razvoj civilnog društva u Hrvatskoj, United Nations Development Programme in Croatia, https://issuu.com/undphr/docs/razvoj_civilnog_dru_tva_u_hrvatsko, 6.3.2021.

⁶¹ Ovsenik, M., Ambrož, M., Neprofitni autopoeitični sustavi, Alinea, Zagreb 1999., str. 8.

⁶² Načelo supsidijarnosti je u političkoj znanosti pojam koji označava donošenje i provođenje odluka na najnižoj mogućoj funkcionalnoj razini institucionalne hijerarhije. Ovlasti se dodjeljuju tijelima nižih razina vlasti, a tek ako ih ona ne mogu primjereno izvršavati, te se ovlasti prenose na neposredno višu razinu. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58854>, 6.3.2021.

razvojem takve infrastrukture, jedinice lokalne samouprave, odnosno njihove ustanove, prepuštaju dio svojih poslova takvim organizacijama. Razvoj neprofitnih nevladinih organizacija na lokalnoj razini znači povećanu participaciju građana, njihovo sudjelovanje u javnom životu i stjecanje iskustva u rješavanju zajedničkih pitanja u lokalnoj zajednici.⁶³

Civilno je društvo u Hrvatskoj u znatnoj mjeri razvijeno u doba Domovinskog rata i uz pomoć inozemnih organizacija i inozemnih donatora. Može se pretpostaviti da je u to vrijeme solidarnost u hrvatskom društvu bila na prilično visokoj razini. Nekoliko je istraživanja pokazalo da je već sredinom 90-ih ta solidarnost slabila i da su se građani angažirani u civilnim organizacijama okretali svojim problemima. Povlačenje građana i slabljenje solidarnosti bilo je povezano s produblјivanjem gospodarske krize te zaokupljenošću ljudi osobnim i obiteljskim problemima. Krizu razvoja civilnog društva u Hrvatskoj valja povezivati s krizom srednjih slojeva i gospodarskom krizom općenito. Solidarnost je usmjerena prema primarnim skupinama povezanim srodničkim odnosima. Treba istaknuti da država tada nije prepoznala značenje ovih inicijativa te da nije našla način kako bi ih osnažila i tako pomogla njihovu održivost. U drugoj polovici 90-ih, zbog nabrojanih problema, brojne udruge prestale su postojati. Tijekom 90-ih vlast je imala izrazito negativan stav prema organizacijama civilnog društva i dijelom ih je proglašivala neprijateljima. Kao važni problemi razvoja civilnog društva isticani su nedostatak financijskih sredstava i održivost razvoja, neprofesionalnost u radu, netransparentnost organizacija i njihova neutemeljenost u širem članstvu, nedostatak vodstva, slaba umreženost i niska razina suradnje među organizacijama, slaba suradnja s medijima te nerazvijena uloga zagovaranja. Nakon izbora 2000. godine, Vlada je uredila zakonski okvir osnivanja i djelovanja ovih organizacija na razini praksi razvijenih zemalja i postala je spremnija na suradnju s organizacijama civilnog društva. Rezultat takve nove politike je donošenje Programa suradnje Vlade Republike Hrvatske i nevladinog, neprofitnog sektora u Republici Hrvatskoj usvojenog u prosincu 2000. godine.⁶⁴ Organizacije civilnog društva imaju aktivnu ulogu u promicanju harmoničnih odnosa među različitim političkim, kulturnim, vjerskim i etničkim skupinama u društvu. One poštuju temeljna ljudska prava, ljudsko dostojanstvo, slobodu i pravo na sigurnost. Nadalje, one su aktivne i u promociji ljudskih prava, što je i važan dio misije širega kruga organizacija civilnog društva. Organizacije civilnog društva

⁶³ Bežovan, G., Oblici suradnje privatnih neprofitnih organizacija i jedinica lokalne samouprave, Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave, vol. 2, br. 3, 2000., str. 437-440.

⁶⁴ Bežovan, G., Indikatori razvijenosti civilnog društva u Hrvatskoj, Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, vol. 12, br. 3-4 (65-66), 2003., str. 497-499.

unutar vlastitih redova, kao i u širem društvenom okruženju, promoviraju jednakost spolova, održivu upotrebu prirodnih resursa i time su svjesne problema održivog razvoja, imaju svijest o potrebi aktivnog komuniciranja s javnošću itd.⁶⁵

U Republici Hrvatskoj donesena je i Odluka o osnivanju Savjeta za razvoj civilnog društva i Zakon o Nacionalnoj zakladi za razvoj civilnog društva. Savjet za razvoj civilnog društva je savjetodavno tijelo Vlade Republike Hrvatske, koje radi na razvoju suradnje Vlade s udrugama i drugim organizacijama civilnoga društva na provođenju akata strateškog planiranja za stvaranje poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva, akata strateškog planiranja Vlade i ostalih akata strateškog planiranja, na razvoju filantropije, socijalnog kapitala i međusektorske suradnje u Republici Hrvatskoj. Zadaće Savjeta su:

- sudjelovanje u kontinuiranom praćenju i analizi javne politike koja se odnosi i/ili utječe na razvoj i djelovanje civilnoga društva i međusektorsku suradnju
- sudjelovanje u davanju mišljenja Vladi o nacrtima propisa kojima se utječe na razvoj civilnoga društva te u organizaciji primjerenog načina uključivanja i sudjelovanja udruga i drugih organizacija civilnoga društva u raspravama o propisima, strategijama i programima koji na razini Republike Hrvatske, ali i na europskoj razini utječu na razvoj i djelovanje civilnoga društva, te na suradnju s javnim i privatnim sektorom
- suradnja u planiranju prioriteta nacionalnih programa dodjele financijskih potpora projektima i programima udruga i drugih organizacija civilnoga društva iz sredstava državnog proračuna, te analiza godišnjih izvješća tijela državne uprave, ureda Vlade i drugih javnih tijela o financiranim projektima i programima organizacija civilnoga društva
- sudjelovanje u programiranju i utvrđivanju prioriteta za korištenje fondova Europske unije i drugih međunarodnih financijskih instrumenata i mehanizama koji su otvoreni za Republiku Hrvatsku, na temelju učinkovitog sustava savjetovanja s organizacijama civilnoga društva
- izvršavanje zadaća kojima se ostvaruje osnovna svrha djelovanja Savjeta, a obuhvaćeni su ciljevima akata strateškog planiranja za stvaranje poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva, akata strateškog planiranja Vlade i ostalim aktima strateškog planiranja

⁶⁵ Bežovan, G., Indikatori razvijenosti civilnog društva u Hrvatskoj, Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, vol. 12, br. 3-4 (65-66), 2003., str. 505-506.

– suradnja s hrvatskim predstavnicima udruga i drugih organizacija civilnoga društva u Europskom gospodarskom i socijalnom odboru u formuliranju stajališta civilnoga društva na razini Europske unije

– kandidiranje i izbor predstavnika udruga i drugih organizacija civilnoga društva u povjerenstva, savjetodavna ili radna tijela na zahtjev tijela državne uprave, ureda Vlade i drugih tijela javne vlasti.⁶⁶

Nacionalna zaklada za razvoj civilnog društva osnovana je s temeljnom svrhom promicanja i razvoja civilnoga društva u Republici Hrvatskoj. Radi ostvarivanja svoje temeljne svrhe, Zaklada pruža stručnu i financijsku potporu programima koji potiču održivost neprofitnog sektora, međusektorsku suradnju, građanske inicijative, filantropiju, volonterstvo, unapređuju demokratske institucije društva, kao i drugim programima kojima se ostvaruje temeljna svrha Zaklade.⁶⁷ Ona svojim djelovanjem teži ka ostvarivanju aktivnoga građanstva u razvoju modernoga, demokratskog i uključivog društva u Republici Hrvatskoj. Ciljevi koje Nacionalna zaklada želi postići svojim djelovanjem su:

- poticanje građanstva na aktiviranje, na uključivanje i sudjelovanje u razvoju lokalne zajednice
- izgradnja kapaciteta civilnoga društva za sudjelovanje u društvenom razvoju
- razvoj međusektorske suradnje i suradnje između organizacija civilnoga društva
- povećanje javnog utjecaja i vidljivosti aktivnosti organizacija civilnoga društva
- podrška društvenim inovacijama i zapošljavanju u neprofitnom sektoru.

Vrijednosti na kojima počiva vizija Nacionalne zaklade i njenih ciljeva su poštivanje ljudskih prava, javnost djelovanja, odgovornost svih (su)dionika razvoja zajednice, suradnja i dijalog svih (su)dionika razvoja zajednice, informiranost, tolerancija i uvažavanje raznolikosti te nenasilje.⁶⁸

Zatim, valja promotriti strukturu civilnog društva u Republici Hrvatskoj. Uvidom u registre organizacija dolazi se do sljedećih podataka, prikazanih u Tablici 1:

⁶⁶ NN 14/2021.

⁶⁷ NN 173/2003.

⁶⁸ Misija, vizija i ciljevi, Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva, <https://zaklada.civilnodrustvo.hr/zaklada/misija-vizija-ciljevi>, 6.3.2021.

Tablica 1. Struktura civilnog društva⁶⁹

Organizacija	Broj organizacija	Relativni udjel (%)	Stanje na dan
Udruge	50.496	97,56	16. veljače 2021.
Sindikati	658*	1,27	6. studenog 2015.
Zaklade	299	0,58	16. veljače 2021.
Političke stranke	170	0,33	16. veljače 2021.
Udruge poslodavaca	84*	0,16	6. studenog 2015.
Vjerske zajednice	53	0,10	16. veljače 2021.
Ukupno	51.760	100,00	

Prema navedenom, civilno društvo u Hrvatskoj tvori 51.760 aktivnih registriranih organizacija, a najviše je udruga, gotovo 98%. Od ukupnog broja, najviše udruga djeluje s područja Grada Zagreba, Zagrebačke i Splitsko-dalmatinske županije. Područja djelovanja kojima se najveći broj udruga bavi su sport te kultura i umjetnost. Od ostalih sastavnica civilnog društva, nakon udruga po brojnosti slijede sindikati, zaklade i političke stranke, a najmanje je udruga poslodavaca i vjerskih zajednica. S obzirom na strukturu, nije neobično da se u javnom prostoru najčešće misli na udruge kada se govori o civilnom društvu.

Nevladine organizacije su u potpunosti zaokupljene svojim akcijama, no čak i ako same nikada ne razmišljaju o tome, stvaraju zapise koji imaju dugotrajnu vrijednost.⁷⁰ Njihovo arhivsko gradivo postaje neophodno za rekonstruiranje povijesti pojedinaca, institucija i populacije.⁷¹

⁶⁹ Uvid u registre, <https://registri.uprava.hr/#!uvid>

*Podaci su preuzeti s <https://markobozac.com/analiza/struktura-civilnog-drustva/> zbog nemogućnosti pristupa registrima i popisima na <http://data.gov.hr/>, 16.2.2021.

⁷⁰ Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006., str. 18.

⁷¹ *Ibid.*, str. 11.

5. Udruge

Neprofitne organizacije bitni su čimbenici političkih i društvenih zbivanja jer poduzimaju različite akcije u javnosti, nastoje promicati svoja stajališta i interese, blokirati ili potaknuti donošenje odluka. Ukratko, trebale bi biti snažan korektiv službene politike.⁷² One su zapravo neovisne od države, što ne prijeći njihovu suradnju s vladama ili primanje financijske pomoći od vlada. Nevladina organizacija je skupina fizičkih osoba okupljenih zbog ostvarenja neprofitnih ciljeva. Uobičajeno, ova udruženja postoje kako bi zagovarala određene ljudske, univerzalne i demokratske vrijednosti.⁷³ U užem smislu riječi, pojam neprofitne organizacije isključuje političke stranke, sindikate, vjerske zajednice i udruge poslodavaca, a često se javlja i u sinonimičnoj sintagmi nevladina organizacija, odnosno udruga (prema eng. *nongovernmental organization, NGO*). Neprofitnost podrazumijeva zabranu ostvarivanja prihoda radi stjecanja dobiti za članove i druge fizičke ili pravne osobe, odnosno svaki se prihod mora utrošiti isključivo za obavljanje i unapređenje djelatnosti kojom se ostvaruju ciljevi utvrđeni statutom organizacije.⁷⁴

Statut je temeljni opći akt udruge koji donosi skupština udruge. Ostali opći akti, ako ih udruga donosi, moraju biti u skladu sa statutom. Sadržaj statuta udruge je podijeljen na obvezni i fakultativni dio. Obvezni dio sadržaja statuta čine podaci koje je statutom nužno utvrditi radi zaštite javnog interesa, a to su odredbe o:

- nazivu i sjedištu
- zastupanju
- izgledu pečata udruge
- područjima djelovanja sukladno ciljevima
- ciljevima
- djelatnostima kojima se ostvaruju ciljevi
- gospodarskim djelatnostima sukladno zakonu, ako ih obavlja

⁷² Lučić, M., Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 54.

⁷³ Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006., str. 14.

⁷⁴ Lučić, M., Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 54.

- načinu osiguranja javnosti djelovanja udruge
- uvjetima i načinu učlanjivanja i prestanku članstva, pravima, obvezama i odgovornosti te stegovnoj odgovornosti članova i načinu vođenja popisa članova
- tijelima udruge, njihovu sastavu i načinu sazivanja sjednica, izboru, opozivu, ovlastima, načinu odlučivanja i trajanju mandata te načinu sazivanja skupštine u slučaju isteka mandata
- izboru i opozivu likvidatora udruge
- prestanku postojanja udruge
- imovini, načinu stjecanja i raspolaganja imovinom
- postupku s imovinom u slučaju prestanka udruge
- načinu rješavanja sporova i sukoba interesa unutar udruge.

Za razliku od toga, statut može (ali ne mora) sadržavati i niz drugih podataka, primjerice odredbe o:

- teritorijalnom djelovanju udruge
- znaku udruge i njegovu izgledu
- drugim pitanjima od značaja za udruhu.⁷⁵

Odredbe o neobveznom sadržaju statuta trebalo bi shvatiti instruktivno, budući da sadrže vrlo bitne elemente za rad udruge.⁷⁶

U Zakonu o udrugama (NN 74/2014) stoji da je udruga svaki oblik slobodnog i dobrovoljnog udruživanja više fizičkih, odnosno pravnih osoba koje se, radi zaštite njihovih probitaka ili zauzimanja za zaštitu ljudskih prava i sloboda, zaštitu okoliša i prirode i održivi razvoj, te za humanitarna, socijalna, kulturna, odgojno-obrazovna, znanstvena, sportska, zdravstvena, tehnička, informacijska, strukovna ili druga uvjerenja i ciljeve koji nisu u suprotnosti s Ustavom i zakonom, a bez namjere stjecanja dobiti ili drugih gospodarski procjenjivih koristi, podvrgavaju pravilima koja uređuju ustroj i djelovanje toga oblika udruživanja.⁷⁷ Zakon usvaja metodu opće klauzule kojom proglašava sve ciljeve, odnosno uvjerenja kao ideološki temelj djelovanja udruge, načelno pristupačnim izboru osnivača

⁷⁵ NN 74/2014.

⁷⁶ Dika, M., Ljubišić, S., Medvedović, D., Šprajc, I., Komentar Zakona o udrugama s obrascima, B.a.B.e., Zagreb 2003., str. 61.

⁷⁷ NN 74/2014.

(članstva) udruge. Komentar Zakona o udrugama ističe da je nomotehnički neopravdano normirati, isključivo u cilju egzemplarnog ilustriranja, toliko mogućih ciljeva udruge kao što je to učinio zakonodavac. Umjesto toga, bilo bi opravdanije na istom mjestu normirati iznimke od ovako postavljenog pravila, i to u vidu negativne enumeracije. Riječ je o ciljevima (odnosno uvjerenjima) koji su izostavljeni iz navođenja u odredbi. To su politički ciljevi koji se realiziraju kroz političke stranke, zatim promicanju uvjerenja vjerske provenijencije pridržana je forma vjerskih zajednica, dok su ekonomski ciljevi legitimni za sindikate i udruge poslodavaca.⁷⁸ Odredbe ovog Zakona se ionako ne primjenjuju na političke stranke, vjerske zajednice, sindikate i udruge poslodavaca.⁷⁹ Za temu i potrebe ovog rada, spomenuti članak Zakona nije predmet daljnje analize.

U pravnom sustavu Republike Hrvatske udruga je pravna osoba. U razdoblju do početka 80ih, kad su sve građanske inicijative izazivale posebnu pozornost, poslovi registracije udruga obavljali su se u Sekretarijatu unutarnjih poslova. Godine 1982. donesen je Zakon koji je nešto drugačije regulirao status i registraciju ondašnjih društvenih organizacija. Popis se i dalje vodio u policiji, ali se registracija obavljala u Sekretarijatu za opću upravu.⁸⁰ Danas se udruge upisuju u Registar udruga Republike Hrvatske pri županijama, odnosno Gradu Zagrebu, prema sjedištu udruge.⁸¹ Zahtjevu za upis u registar udruga prilažu se:

- zapisnik o radu i odlukama osnivačke skupštine
- odluka skupštine o pokretanju postupka za upis u registar udruga, ako takva odluka nije donesena na osnivačkoj skupštini
- statut
- popis osnivača
- osobna imena osoba ovlaštenih za zastupanje i osobno ime ili naziv likvidatora
- izvod iz sudskog ili drugog registra za stranu pravnu osobu osnivača udruge

⁷⁸ Dika, M., Ljubišić, S., Medvedović, D., Šprajc, I., Komentar Zakona o udrugama s obrascima, B.a.B.e., Zagreb 2003., str. 31.

⁷⁹ NN 74/2014.

⁸⁰ Lučić, M., Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 54.

⁸¹ NN 74/2014, NN 98/2019.

- preslika osobne iskaznice ili putovnice za osnivače, likvidatora i osobe ovlaštene na zastupanje
- suglasnost ili odobrenje nadležnog tijela za obavljanje određene djelatnosti, kada je to propisano posebnim zakonom kao uvjet za upis udruge
- ovjerena suglasnost iz članka 11. stavka 3. ovog Zakona
- ovjerena izjava iz članka 15. stavaka 2., 3. i 4. ovog Zakona.⁸²

Registar udruga i registar stranih udruga su javni kao i podaci upisani u registre i statuti udruga i objavljuju se na mrežnoj stranici tijela državne uprave nadležnog za opću upravu. U registru udruga putem poveznice na Registar neprofitnih organizacija javno su dostupna i izvješća o financijskom poslovanju udruge s propisanom dokumentacijom.⁸³ Nakon upisa u Registar udruga, udruga je obvezna podnijeti zahtjev za upis u Registar neprofitnih organizacija koji vodi Ministarstvo financija.⁸⁴

Hrvatski pravni poredak dopušta i djelovanje potpuno neformalnih udruga, npr. različitih oblika *ad hoc* građanskih inicijativa za koje nije potreban nikakav formalni postupak osnivanja i uređenje unutarnjih odnosa.⁸⁵ Takve udruge nemaju svojstvo pravne osobe i na njih se ne primjenjuje Zakon o udrugama, već odredbe Zakona o obveznim odnosima kojima se uređuje ortaštvo.⁸⁶ Hoće li se udruga registrirati i time steći svojstvo pravne osobe, ovisi o volji osnivača. Registrirana udruga, koja registracijom dobiva status pravne osobe, stječe određena prava koja neregistrirane udruge nemaju. Primjerice, u pravnom prometu odgovara za obveze koje je preuzela samo svojom imovinom, a ne i imovinom svojih osnivača, ima pravo natjecanja za financiranje svojih projekata iz sredstava državnoga proračuna ili proračuna jedinica lokalne samouprave te uživanja eventualnih poreznih olakšica.⁸⁷

Od 1998. godine u Hrvatskoj postoji Ured za udruge. Ured je stručna služba Vlade Republike Hrvatske, osnovan Uredbom o Uredu za udruge (NN 34/2012) radi obavljanja

⁸² NN 74/2014.

⁸³ NN 74/2014, NN 98/2019.

⁸⁴ Obveze udruge nakon osnivanja, Središnji državni portal, <https://gov.hr/moja-uprava/aktivno-gradjanstvo-i-slobodno-vrijeme/udruge/obveze-udruge-nakon-osnivanja/2077>, 6.3.2021.

⁸⁵ Lučić, M., Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 54.

⁸⁶ Neformalna udruga, Središnji državni portal, <https://gov.hr/moja-uprava/aktivno-gradjanstvo-i-slobodno-vrijeme/udruge/neformalna-udruga/2079>, 6.3.2021.

⁸⁷ Lučić, M., Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 54.

stručnih poslova iz djelokruga Vlade Republike Hrvatske u vezi sa stvaranjem uvjeta za suradnju i partnerstvo s nevladinim, neprofitnim sektorom, poglavito s udrugama u Republici Hrvatskoj. Ured osigurava poticajan pravni, institucionalni i financijski okvir za djelovanje udruga i podupire razvoj snažnog i autonomnog civilnoga društva kao nezaobilaznog partnera države u pripremi i provedbi javnih politika.⁸⁸ Radi stvaranja uvjeta za razvoj učinkovite suradnje s udrugama i drugim organizacijama civilnoga društva u Republici Hrvatskoj, Ured obavlja stručne, analitičke, savjetodavne i administrativne poslove za Vladu Republike Hrvatske, a osobito poslove:

- izrade, sustavnog praćenja, analize i ocjene provedbe strateških programa za stvaranje poticajnog okruženja za razvoj civilnoga društva te pripreme i provedbe mjera ostalih strateških dokumenata koji obuhvaćaju aktivnosti suradnje s udrugama
- sudjelovanja u izradi, sustavnom praćenju, analizi i ocjeni normativnog okvira za djelovanje udruga i ostalih organizacija civilnoga društva u Republici Hrvatskoj
- koordinacije rada tijela državne uprave i ostalih javnih institucija na području harmonizacije politike, kriterija i standarda financiranja projekata udruga i ostalih organizacija civilnoga društva iz državnog proračuna i drugih javnih izvora
- pružanja, po potrebi, stručne pomoći državnim tijelima u pripremi i provedbi natječaja za financiranje projekata i programa udruga iz državnog proračuna
- suradnje u oblikovanju programa potpore razvoju civilnoga društva koje provodi Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva i koji se financiraju iz sredstava državnog proračuna raspoloživih na proračunskoj poziciji Ureda
- razvoja i vođenja učinkovitog sustava praćenja i vrednovanja projekata i programa udruga financiranih iz državnog proračuna i drugih javnih izvora te fondova Europske unije
- pripreme analize i izvješća za Vladu Republike Hrvatske o utrošku sredstava koja su, kao potpora programskim aktivnostima, osigurana i isplaćena udrugama iz državnog proračuna, drugih javnih izvora i fondova Europske unije
- oblikovanja i vođenja javne baze podataka o dodijeljenim bespovratnim sredstvima za projekte i programe organizacija civilnoga društva iz državnog proračuna i drugih javnih izvora

⁸⁸ O Uredu, Ured za udruge, <https://udruge.gov.hr/o-uredu/9>, 6.3.2021.

- uključivanja udruga i ostalih organizacija civilnoga društva te građana u donošenje, provedbu i vrednovanje javnih politika
- stručne i administrativne potpore radu pojedinih savjetodavnih tijela Vlade Republike Hrvatske
- pružanja, po potrebi, stručne pomoći Uredu predsjednika Vlade Republike Hrvatske o pitanjima iz njegovog djelokruga
- pripreme i provedbe programa stručnog osposobljavanja i usavršavanja državnih službenika i drugih korisnika u području razvoja suradnje s civilnim društvom u oblikovanju javnih politika
- pružanja informacija i davanje stručne pomoći građanima i predstavnicima organizacija civilnoga društva iz nadležnosti Ureda
- uspostave, provedbe i razvoja međunarodne suradnje s tijelima Europske unije, drugim međunarodnim tijelima i srodnim institucijama sukladno djelokrugu Ureda
- pripreme i provedbe aktivnosti međunarodne razvojne suradnje na području potpore razvoju civilnoga društva
- pripreme, koordinacije i provedbe projekata i programa Europske unije i drugih međunarodnih organizacija za potporu razvoju civilnoga društva
- provedbe aktivnosti financijskog upravljanja i kontrole kvalitete provedbe projekata i programa za sektor civilnoga društva koji se financiraju iz fondova Europske unije
- sufinanciranja projekata udruga i ostalih organizacija civilnoga društva koji ostvaruju potporu iz fondova Europske unije.⁸⁹

U provođenju spomenutih zadaća, Ured usko surađuje sa Savjetom za razvoj civilnog društva kojemu ujedno pruža tehničku, administrativnu, stručnu i financijsku potporu u radu,⁹⁰ a u suradnji s Nacionalnom zakladom za razvoj civilnoga društva izdan je Vodič za osnivanje udruge. Radi preglednosti i jednostavnijeg poduzimanja pojedinih koraka pri osnivanju udruge, u ovom su Vodiču istaknute ključne odredbe Zakona o udrugama i Pravilnika o sadržaju i načinu vođenja Registra udruga RH i Registra stranih udruga u RH vezane uz

⁸⁹ NN 34/2012, NN 63/2019.

⁹⁰ Djelokrug Ureda, Ured za udruge, <https://udruge.gov.hr/o-uredu/djelokrug-2817/2817>, 6.3.2021.

postupak osnivanja i registracije udruga, a dodatno su naglašene odredbe koje su novina u odnosu na Zakon o udrugama koji je bio na snazi do 1. listopada 2014. godine.⁹¹

5.1. Odnos udruga prema arhivskom gradivu

Iz rada udruga nastaje raznovrsno gradivo važno, kako u njihovu redovitom i budućem poslovanju, tako i kao dokument o djelovanju i utjecaju koji su imale u određenom vremenu i prostoru.⁹² Njihovu vrijednost kao vjerodostojnih svjedoka upravnih, kulturnih i intelektualnih aktivnosti koji odražavaju razvoj društava, oblikuju individualno i kolektivno pamćenje, pridonose razumijevanju prošlosti i dokumentiraju sadašnjost u svrhu uspješnijeg provođenja budućih aktivnosti, potvrđuje i Opća deklaracija o arhivima. Uz to, Deklaracija nalaže odgovoran odnos u upravljanju arhivskim gradivom ne samo arhivistima već i građanima, javnoj upravi, vlasnicima i imateljima javnog ili privatnog arhivskog gradiva, kao i ostalim informacijskim stručnjacima.⁹³

Sukladno odredbama Zakona o udrugama, imovinu udruge čine, osim novčanih sredstava, njezine nepokretne i pokretne stvari, kao i druga imovinska prava. Statut udruge mora sadržavati, između ostalog, i odredbe o imovini, načinu stjecanja i raspolaganja imovinom, kao i odredbe o postupku s imovinom u slučaju prestanka udruge.⁹⁴ Prema računovodstvenim propisima, imovinu čine resursi koje neprofitna organizacija kontrolira kao rezultat prošlih događaja i od kojih se očekuju buduće koristi u obavljanju djelatnosti. Imovina se klasificira po svojoj vrsti (nefinancijska i financijska), trajnosti (dugotrajna i kratkotrajna) i funkciji u obavljanju djelatnosti. Početno se iskazuje po trošku nabave (nabavnoj vrijednosti) odnosno po procijenjenoj vrijednosti. Dugotrajna imovina je financijska i nefinancijska imovina čiji je vijek uporabe duži od jedne godine i koja duže od jedne godine zadržava isti pojavni oblik. Kratkotrajna nefinancijska imovina je imovina namijenjena obavljanju djelatnosti ili daljnjoj prodaji u roku kraćem od godine dana.⁹⁵ U slučaju prestanka postojanja udruge imovina se, nakon namirenja vjerovnika i troškova likvidacijskog, sudskog i drugih postupaka, predaje udruzi, ustanovi ili zakladi koje imaju iste ili slične statutarne ciljeve, a na osnovi odluke skupštine sukladno statutu. Udruga nema

⁹¹ Vodič za osnivanje udruge, Ured za udruge, <https://udruge.gov.hr/istaknute-teme/najcesca-pitanja/vodic-za-osnivanje-udruge-2900/2900>, 6.3.2021.

⁹² Bačić, E., Kovačić, M., Arhiv knjižničarske udruge: od privatnog do javno dostupnog izvora znanja, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, vol. 61, br. 1, 2018., str. 325.

⁹³ Opća deklaracija o arhivima, ICA, Oslo 2010., <http://www.das.hr/opca-deklaracija-o-arhivima-2/>, 6.3.2021.

⁹⁴ NN 74/2014.

⁹⁵ Imovina udruga, Ured za udruge, <https://gov.hr/moja-uprava/aktivno-gradjanstvo-i-slobodno-vrijeme/udruge/imovina-udruga/1568>, 6.3.2021.

pravo imovinu udruge dijeliti svojim osnivačima, članovima udruge, osobama ovlaštenima za zastupanje, zaposlenima ili s njima povezanim osobama. Ako se u slučaju prestanka postojanja udruge iz bilo kojih razloga ne može provesti postupak s imovinom udruge koji je udruga odredila svojim statutom, preostalu imovinu stječe jedinica lokalne samouprave na čijem je području sjedište udruge.⁹⁶ Koliko je kod samih udruuga razvijena svijest o tome da su i spisi te drugo arhivsko gradivo imovina udruge, kao i svijest o tome da i papire možda vrijedi sačuvati, ilustrira činjenica da je samo u statutima Hrvatskoga muzejskoga i Hrvatskoga arhivističkoga društva uočen stavak da se u slučaju prestanka rada društva imovina ustupa Hrvatskom državnom arhivu (u statutu Muzejskog društva alternativno se spominje Hrvatski povijesni muzej), u statutu Zagrebačkog arhivističkog društva navodi se Državni arhiv u Zagrebu, a u Pravilima Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije „Tkalčić“ Nadbiskupski arhiv.⁹⁷

Praksa urednog i sustavnog arhiviranja u organizacijama civilnog društva prije je izuzetak nego pravilo. Organizacije rade na razvijanju vlastitih sustava pohrane dokumentacije na temelju vlastitih konkretnih potreba i osvještavanjem činjenice da je čuvanje „papira“ ujedno i čuvanje vrijednosti stvorenih njihovim radom. Uredno i sustavno arhiviranje dokumentacije kao i sustavno razvijanje baze podataka, osigurava točnost, provjerljivost i u konačnici vidljivost rezultata rada.⁹⁸ Pored toga, Heđbeli navodi kako nije potpuno jasno kako svo privatno arhivsko gradivo treba biti zaštićeno, što je posebno vidljivo u kontaktu s privatno-pravnim osobama. Hrvatski državni arhiv je 2000. godine uputio dopis bivšim i sadašnjim parlamentarnim strankama te dijelu udruuga, u kojem su, pozivajući se na važeći zakon, traženi podaci o njihovu gradivu te je najavljen pregled. Veći dio udruuga i stranaka uopće nije odgovorio na dopis, a dio onih koji je poslao odgovor izjavio je kako ne posjeduju arhivsko gradivo. Prva i najčešća opaska koja se čuje prigodom nadzora ili kontakata sa stvarateljima privatnog arhivskog gradiva je da oni takvo gradivo nemaju.⁹⁹ Primjetno je elementarno nepoznavanje uredskog poslovanja, kao i pogrešno odlaganje arhivskog gradiva, što je, između ostalog, posljedica toga da ih nijedan zakon na to ne obvezuje. Dokumenti se zavode fragmentarno, od slučaja do slučaja, dokumentacija im je važna samo u danom trenutku, odlaže se proizvoljno i stihijski. Prvenstveno se usredotočuju

⁹⁶ NN 74/2014.

⁹⁷ Lučić, M., Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 62.

⁹⁸ Mokrović, N., Heđbeli, Ž., Documenta: slučaj zasnivanja arhiva u organizaciji civilnog društva, Zbornik međunarodne konferencije Tehnični i vsebinski problemi klasičnoga in elektronskoga arhiviranja Arhivistina in informatika, 2012., str. 256.

⁹⁹ Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo, Arhivski vjesnik, br. 44, 2001., str. 94-95.

na svoju primarnu djelatnost, dok im je ostala dokumentacija manje važna ili nebitna i ne postoje ni najosnovnije evidencije o arhiviranim predmetima. Kontakt s arhivom se ostvaruje najčešće tek kada je gradivo već ozbiljno oštećeno, nestalo ili uništeno, ili kada dođe do nekog od oblika prestanka s radom poput likvidacije.¹⁰⁰ Posljedica je necjelovitost gradiva te nesrazmjer obujma i važnosti sačuvanih i izgubljenih podataka o djelovanju udruge, ali i mnogih njezinih članova.¹⁰¹ Očito je kako barem dio privatno-pravnih osoba nije svjesno da jesu stvaratelji gradiva, ponekad i trajne vrijednosti, da posjeduju arhivsko gradivo, te da su obvezne pridržavati se odredbi Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, a sukladno tome, prvenstveno same skrbiti o njemu.¹⁰²

Udruge se vrlo često suočavaju s problemom nedostatka prikladnog prostora za smještaj gradiva i vrlo često mijenjaju prostor u kojem obavljaju posao. Prostori su vrlo često skućeni, nedovoljni čak i za zaposlenike i volontere, a posebno za smještaj veće količine dokumentacije. Većina je udruga smještena u iznajmljenim prostorima, a gradivo udruga se nerijetko nalazi u domovima članova.¹⁰³ Nedostatak vlastitog prostora za rad uvelike utječe na sređivanje, dostupnost i pohranu gradiva. Takva prostorna ograničenja zasigurno su jedan od razloga zbog kojega je arhivsko gradivo mnogih udruga u Hrvatskoj slabije očuvano, a podaci nedostatni.¹⁰⁴

Udruge teško dolaze do sredstava za obavljanje svojih osnovnih djelatnosti, stoga izdvajanje sredstava za zapošljavanje specijaliziranih djelatnika kao što su arhivisti, i za obavljanje drugih poslova koji ne spadaju u primarne zadaće udruge, najčešće nije moguće, a gotovo uvijek ni prioritetno. Tečaj za djelatnike pismohrana,¹⁰⁵ koji organizira HDA stoji 1.875,00 kn, a sam ispit¹⁰⁶ dodatnih 875,00 kn. Većina udruga jednostavno nema sredstva da svom volonteru, koji se bavi administrativnim dijelom rada udruge i koji najčešće nije upoznat sa zakonima i standardima u području zaštite privatnog arhivskog gradiva nego samo sa zakonima koji su im važni za ostvarivanje cilja udruge, plati takav tečaj i svakako će

¹⁰⁰ Veljkovski, J., Problematika zaštite privatne arhivske građe u Srbiji, *Arhivska praksa*, br. 14, 2011., str. 107.

¹⁰¹ Bačić, E., Kovačić, M., *Arhiv knjižničarske udruge: od privatnog do javno dostupnog izvora znanja*, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, vol. 61, br. 1, 2018., str. 323.

¹⁰² Heđbeli, Ž., *Privatno arhivsko gradivo*, *Arhivski vjesnik*, br. 44, 2001., str. 95.

¹⁰³ Heđbeli, Ž., *Privatno arhivsko gradivo u Hrvatskoj i inicijativa nevladinih organizacija*, *Atlanti*, vol. 17, br. 1-2, 2007., str. 229.

¹⁰⁴ Bačić, E., Kovačić, M., *Arhiv knjižničarske udruge: od privatnog do javno dostupnog izvora znanja*, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, vol. 61, br. 1, 2018., str. 332.

¹⁰⁵ Tečaj za djelatnike na poslovima upravljanja dokumentarnim i arhivskim gradivom izvan arhiva, Hrvatski državni arhiv, <http://www.arhiv.hr/Informacije-za-stvaratelje/Tecajevi-i-radionice-za-stvaratelje>, 6.3.2021.

¹⁰⁶ Ispit za provjeru stručne osposobljenosti djelatnika, Hrvatski državni arhiv, <http://www.arhiv.hr/Informacije-za-stvaratelje/Ispit-za-provjeru-strucne-osposobljenosti-djelatnika-u-pismohranama>, 6.3.2021.

odabrati na što će potrošiti svoja ograničena sredstva te ih potrošiti na obavljanje svoje osnovne djelatnosti zbog koje je udruga uopće i nastala.¹⁰⁷ Kada je riječ o volonterima, Božac u svojoj analizi navodi da većina organizacija civilnog društva, odnosno njih 63%, pri čemu valja podsjetiti kako ih gotovo 98% čine udruge, nema niti jednog zaposlenog, a tek dvije udruge imaju preko sto zaposlenih.¹⁰⁸

5.2. Odnos arhiva prema udrugama

Ranije je već bilo navedeno kako se u Hrvatskoj, u svjetlu niza promjena društvenog i političkog sustava koje su uslijedile nakon 1945. i 1991. godine, status arhivskog gradiva udruga, općenito, na posredan i neposredan način odrazio na nacionalnu arhivsku službu i zakonodavstvo i propise u arhivskoj djelatnosti. Od 1997. godine u Hrvatskoj na snazi je bio Zakon o arhivskom gradivu i arhivima koji je, u odnosu na prethodni Zakon o zaštiti arhivske građe i arhivima iz 1978. godine, kao jednu od bitnih novosti uveo pojmove državnog vlasništva, javnog i privatnog gradiva te privatnih pravnih i fizičkih osoba, što je nastavilo vrijediti i u trenutno važećem Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima donesenim 2018. godine. Stoga, prema važećem pravnom sustavu Republike Hrvatske udruge imaju status privatno-pravne osobe te su stvaratelji i imatelji privatnog arhivskog gradiva.

Prema statističkim pokazateljima, od 90-ih je broj udruga u Republici Hrvatskoj znatno uvećan, a stanje njima pripadajućeg arhivskog gradiva, ovisno o okolnostima, složeno. Za više od 50.000 registriranih udruga, ovisno o području na kojem djeluju, prostorni, ljudski i materijalni resursi njima nadležnog državnog arhiva koji bi trebao pratiti kako dokumentiraju svoj rad i, općenito, razvijati odnos sa svim udrugama, još su uvijek nedostatni.¹⁰⁹ Nadležni su državni arhivi u svom radu usmjereni na javne i privatne stvaratelje koji se nalaze u Popisu stvaratelja i Upisniku vlasnika ili posjednika privatnog arhivskog gradiva, o kojima je već bilo riječi. Kada su se 2000. godine prikupljali podaci o stvarateljima i imateljima privatnoga arhivskoga gradiva na područjima ovlasti državnih arhiva radi njihova upisa u Upisnik vlasnika privatnoga arhivskoga gradiva te sa svrhom proglašavanja takvog gradiva kulturnim dobrom, gotovo ni jedan područni državni arhiv nije na svom području prepoznao moguću trajnu vrijednost u gradivu niti jedne neprofitne nevladine

¹⁰⁷ Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo u Hrvatskoj i inicijativa nevladinih organizacija, *Atlanti*, vol. 17, br. 1-2, 2007., str. 229.

¹⁰⁸ Analiza civilnog društva, <https://markobozac.com/analiza/udruge-hrvatska-analiza-civilno-drustvo/>, 6.3.2021.

¹⁰⁹ Bačić, E., Kovačić, M., Arhiv knjižničarske udruge: od privatnog do javno dostupnog izvora znanja, *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, vol. 61, br. 1, 2018., str. 326.

organizacije.¹¹⁰ Takvi podaci ostavljaju dojam suzdržanosti arhivske službe prema udrugama. Ona je vjerojatno rezultat nerazrađenih kriterija vrednovanja te nedostatka spoznaje o njihovu značenju u suvremenom građanskom društvu. Na udruge se gleda kao na nešto manje ozbiljno, fluidno i nestabilno te samim time manje vrijedno pažnje i vremena. Dijelom je zacijelo riječ i o otporu i bojažljivosti pred novim velikim prostorom koji se otvorio pred arhivskim djelatnicima u poslovima nadzora i akvizicijske politike.¹¹¹ Udruge nisu veliki stabilni sustavi koji se teško i sporo mijenjaju jer gotovo svakodnevno niču nove, a postojeće se dijele ili ukidaju. Arhivska služba treba biti u tijeku i pratiti njihove mijene. Udruge zahtijevaju poseban pristup, dogovor i suradnju ako se njihovo gradivo želi sačuvati i vidjeti u arhivu. Kako je riječ o privatnom gradivu, pri nadzoru nad udrugama, uspostavi kontakata s odgovornim ljudima i njihovom eventualnom pridobivanju za dobru i kvalitetnu suradnju, treba raditi na ravnopravnom partnerskom odnosu arhiv-udruge, ne nastupati paternalistički i naredbodavno, već prijateljski. Valja ih uvjeriti kako je i u njihovu interesu da se gradivo sačuva te eventualno pohrani u ustanovi kojoj je pohrana gradiva bit postojanja. Iznimno je važno promijeniti odnos arhiva prema njima jer ako se gradivo ne sačuva, istraživači će ostati uskraćeni za bitan segment suvremene svagdašnjice. Odgovornima u udrugama je uvijek iznova potrebno ponavljati koju vrijednost ima njihovo gradivo te ih upoznavati s ulogom arhiva i potrebom suradnje. Ipak, velik je problem u praksi što su udruge tradicionalno okrenute svojim savezima ili drugim ustanovama koje čuvaju kulturnu baštinu i spremnije su predati gradivo takvim matičnim ustanovama negoli arhivu.¹¹²

Često zbunjuje množina udruga koje se bave istim područjem i zato se čini nemogućim napraviti odabir važnijih udruga.¹¹³ Primjerice, od ukupno 4.048 udruga čije je područje djelovanja zaštita okoliša i prirode registriranih u Registru udruga, u Popisu stvaratelja u nadležnosti Hrvatskog državnog arhiva u 1. kategoriji nalazi se sedam udruga, a u 2. kategoriji nijedna. Od tih sedam kategoriziranih udruga jedna je brisana, odnosno danas više ne postoji, a jedna je u međuvremenu promijenila naziv. Tri kategorizirane udruge su planinarska društva, redom Hrvatsko planinarsko društvo - Matica (danas pod nazivom Hrvatsko planinarsko društvo - „Zagreb-Matica“), Hrvatsko planinarsko društvo „Željezničar“ i Planinarsko društvo Sveučilišta „Velebit“. Budući da u Registru udruga postoji 382 planinarske udruge, društva i klubova od čega njih 114 za područje svog

¹¹⁰ Lučić, M., Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 53.

¹¹¹ *Ibid.*, str. 61.

¹¹² *Ibid.*, str. 63.

¹¹³ *Ibid.*, str. 59.

djelovanja navodi zaštitu okoliša i prirode, ostaje nejasno zašto su baš ove tri navedene planinarske udruge uključene u Popis, a neke druge nisu. Također je nejasno i zašto je općenito od tolikog broja udruga s područjem djelovanja zaštita okoliša i prirode popisano samo njih sedam i zašto baš tih.¹¹⁴

Primjer pokazuje koliko može biti teško snaći se u mnoštvu istorodnih udruga, izdvojiti one značajnije, procijeniti koja od njih zaslužuje pozornost i koju treba uključiti u nadzor arhivske službe. Dodatno je otegotna činjenica prevelikoga broja udruga koje pokrivaju vrlo slična ili ista područja djelatnosti.¹¹⁵

Treba napomenuti i da su udruge, kao pravne osobe, nositelji prava na slobodu udruživanja.¹¹⁶ U Zakonu o udrugama stoji da se udruge mogu udruživati u savez, zajednicu, mrežu, koordinaciju ili drugi oblik udruživanja neovisno o području svoga djelovanja i slobodno utvrđivati naziv toga oblika udruživanja. Takav oblik udruživanja može imati svojstvo pravne osobe i na njega se na odgovarajući način primjenjuju odredbe ovog Zakona. Također, udruge se mogu učlaniti u međunarodne udruge i druge organizacije.¹¹⁷

Nedvojbeno je da nije jednostavno odabrati one udruge i saveze udruga koji bi se mogli uzeti u obzir kao predmet pažnje arhivske službe i sustavnoga nadzora. Stoji i da je pogrešna predodžba kako treba voditi brigu isključivo o udrugama čiji se fondovi dijelom već čuvaju u arhivima i da to treba biti presudan kriterij. Pregled fondova pokazuje kako bi na taj način nadzorom i akvizicijskom politikom ostale neobuhvaćene i najvažnije nacionalne udruge.¹¹⁸ Što se saveza udruga tiče, njihov izbor ovisit će o značenju udruge i samoga gradiva koje čuvaju, te o njihovoj aktivnosti. Značenje je saveza i u tome što su udruge, članice saveza, obvezne izvještavati savez o svojoj djelatnosti i potrebama. Preuzimanjem gradiva saveza u arhive, preuzelo bi se i gradivo nevrednovanih udruga.¹¹⁹

Prema podacima iz 2003. godine iz Registra arhivskih fondova i zbirki Republike Hrvatske u svim hrvatskim državnim arhivima čuva se ukupno 577 fondova društava i udruga. Taj je Registar središnja evidencija arhivskoga gradiva u vlasništvu i skrbi RH, a

¹¹⁴ Registar udruga Republike Hrvatske, <https://registri.uprava.hr/#!/udruge>, 01.03.2021.

¹¹⁵ Lučić, M., Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 61.

¹¹⁶ Dika, M., Ljubišić, S., Medvedović, D., Šprajc, I., Komentar Zakona o udrugama s obrascima, B.a.B.e., Zagreb 2003., str. 52.

¹¹⁷ NN 74/2014.

¹¹⁸ Lučić, M., Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 61-62.

¹¹⁹ *Ibid.*, str. 59.

vodi ga Hrvatski državni arhiv. Najveći broj arhivskih fondova, a ujedno i najznačajnijih, čuva Državni arhiv u Osijeku (214; 37%), zatim Državni arhiv u Zagrebu (84; 16%) te Hrvatski državni arhiv (67; 12%). Preostalih 212 fondova čuva se u drugih jedanaest arhiva i oni su u malom opsegu pa se posebno ne navode, i njihove su značajke fragmentarnost (u prosjeku jedna sačuvana kutija gradiva) i vremenski raspon u prosjeku do 60-ih godina 20. stoljeća. Pretežito je riječ o pjevačkim i sportskim društvima, Društvu Naša djeca, o podružnicama Crvenoga križa te dobrovoljnim vatrogasnim društvima. Najnovije gradivo suvremenih udruga samo je iznimno preuzeto u Hrvatski državni arhiv i DA u Sisku, Rijeci i Osijeku.¹²⁰

Puno je udruga koje najvjerojatnije neće ući u zonu interesa arhiva, no arhivi svakako trebaju voditi brigu o onim znanstvenim i strukovnim udrugama koje imaju dugu tradiciju i koje su dale vrijedan prinos hrvatskoj znanosti i kulturi, poglavito u razvijanju i očuvanju hrvatskoga nacionalnoga identiteta i prepoznatljivosti, koje ostvaruju izmjenu znanja i iskustava unutar struke i među strukama, koje promiču struku i koje podižu znanstveni, kulturni i tehnički potencijal.¹²¹ Pri vrednovanju udruga u obzir bi se trebalo uzeti njihovo značenje i uloga, tradicija i vrijednost za kraj u kojem djeluju, područje djelovanja i teritorijalna zastupljenost, opseg i oblik djelatnosti, veličina i primjerena zastupljenost različitih vrsta udruga. Pomoćni bi kriterij mogao biti aktivnost kroz nekoliko posljednjih godina, što se može pratiti i na web stranicama pojedinih udruga. Valjalo bi izbjeći zamku posvećivanja pozornosti isključivo udrugama koje imaju utjecaja na političku svakodnevicu, ili koje su zbog toga eksponirane. Udrugama treba pristupiti sveobuhvatno, odnosno obuhvatiti i one koje se bave zaštitom kulturne baštine, obrazovanjem, prirodom i okolišem, ili socijalnom pravdom. Od velikog značaja bi bilo osnovati posebnu radnu skupinu arhivista svih državnih arhiva ili zasebnu sekciju pri Hrvatskom arhivističkom društvu, u kojoj bi arhivisti koji se bave nevladinim neprofitnim organizacijama u Hrvatskoj načinili njihov temeljit izbor, vrednovanje, odnosno kategorizaciju. Kad se jedanput napravi kategorizaciju udruga, ona uvijek mora biti podložna preispitivanju, izmjenama i dopuni, jer se udruge svakodnevno mijenjaju, osnivaju ili ukidaju.¹²²

¹²⁰ Lučić, M., Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 61.

¹²¹ *Ibid.*, str. 56.

¹²² *Ibid.*, str. 62-63.

6. Upute za udruge

Documenta – Centar za suočavanje s prošlošću, osnovana 18. listopada 2004. godine, organizacija je civilnog društva koja se u širem smislu bavi ljudskim pravima, a u užem individualnim i kolektivnim procesima suočavanja s prošlošću. Documenta ulaže znatne napore u implementaciji vlastitih registraturno-arhivskih procedura.¹²³ Svjesna poteškoća s kojima se udruge i druge organizacije civilnog društva susreću, ponajprije u vidu materijalnih i ljudskih resursa, a kako bi im bez naknade pomogla sačuvati gradivo, Documenta je 2006. godine objavila prijevod publikacije „Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja“, i za njih organizira praktične tečajeve „Što i kako s papirima“.¹²⁴ Taj je priručnik praktični vodič kojim se želi privući pažnju predstavnika, osoblja i volontera nevladinih organizacija na vrijednost njihovih dokumenata i zapisa, te dati savjete o njihovom upravljanju i čuvanju. Neki od zapisa uistinu imaju ključnu važnost kako za povijest samih organizacija tako i za društva na koje se odnose.¹²⁵ Cilj tečaja je omogućiti nevladinim organizacijama stjecanje znanja potrebnog za učinkovito sređivanje i popisivanje postojećeg, te arhiviranje gradiva u nastajanju, kako bi ono na adekvatan način dokumentiralo rad i postojanje nevladinih udruga, i služilo kako potrebama samih udruga tako i onima šire zajednice.¹²⁶ S vremenom se pokazalo kako je potrebno otići korak dalje i dati vrlo konkretne, pisane upute kako srediti, pohraniti i popisati gradivo, stoga je izdana i publikacija „Što i kako s 'papirima' organizacija civilnog društva: sačuvati, zaštititi, koristiti“ kao realizacija te inicijative.¹²⁷ Iako su navedene publikacije objavljene prije donošenja nove zakonske regulative 2018. godine i od tada nisu objavljivana nova izdanja, savjeti i upute koji se u njima nalaze primjenjivi su i danas. Također, važno je napomenuti i da je svaka udruga, kao i njeno gradivo, jedinstvena, te je nemoguće na jednom mjestu dati rješenja za sve probleme na koje se u radu može naići.¹²⁸

¹²³ Mokrović, N., Heđbeli, Ž., Documenta: slučaj zasnivanja arhiva u organizaciji civilnog društva, Zbornik međunarodne konferencije Tehnički in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja Arhivistina in informatika, 2012., str. 254.

¹²⁴ Heđbeli, Ž., Što i kako s „papirima“ organizacija civilnoga društva, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2008., str. 14.

¹²⁵ Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006., str. 10.

¹²⁶ Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo u Hrvatskoj i inicijativa nevladinih organizacija, Atlanti, vol. 17, br. 1-2, 2007., str. 231.

¹²⁷ Heđbeli, Ž., Što i kako s „papirima“ organizacija civilnoga društva, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2008., str. 14.

¹²⁸ *Ibid.*, str. 18.

U sljedeća tri poglavlja prikazane su upute i smjernice za udruge u kontekstu uredskog poslovanja, smještaja i čuvanja gradiva i njegove dostupnosti.

6.1. Uredsko poslovanje

Uredsko poslovanje sastoji se od primanja i pregledavanja pošte, razvrstavanja i raspoređivanja, upisivanja u evidencije, dostavljanja u rad, administrativno-tehničke obrade, otpremanja pošte, razvođenja, arhiviranja i čuvanja. Uredsko poslovanje obuhvaća prikupljanje podataka o relevantnim činjenicama, odabiranje i klasificiranje prikupljenih podataka s gledišta korisnosti, te čuvanje na način koji osigurava brzo kompletiranje i korištenje, pretraživanje i traženje u cilju obrade i donošenja ključnih i drugih odluka. Uredsko poslovanje obuhvaća sve što se odnosi na dokumente, ali ne zadire u njihovu sadržajnu obradu. Uredno uredsko poslovanje temeljni je preduvjet dobrog rada organizacije. Upravna su tijela za obavljanje uredskih poslova razvila posebne jedinice, pisarnicu i pismohranu, propise kojima se regulira postupak započinjanja i rješavanja predmeta i njihova ulaganja u arhiv, te sustave odlaganja spisa.¹²⁹

Prednosti dobrog uredskog poslovanja privatnih ili javnih institucija su ušteda vremena i prostora, pravna i administrativna memorija, utemeljeno shvaćanje prošlih odluka i transparentnost informacija. Čuvanje zapisa na srednji i dugi rok u elektroničkom je okruženju postalo kompleksnije, stoga intervencije uredskih djelatnika moraju početi u ranoj fazi životnog ciklusa dokumenta kako bi se osiguralo njihovo čuvanje.¹³⁰ Dobro sređena i arhivirana dokumentacija važna je za unutarnju preglednost organizacije, da bi je njezine članice i članovi mogli doista smatrati svojom.¹³¹

U Republici Hrvatskoj postoji jasna zakonska razlika između registraturnog, odnosno danas pod nazivom dokumentarnog gradiva i arhivskog gradiva. Dokumentarno gradivo su sve informacije zapisane na bilo kojem mediju, koje su nastale, zaprimljene ili prikupljene u obavljanju djelatnosti pravnih i fizičkih osoba te mogu pružiti uvid u aktivnosti i činjenice povezane s njihovom djelatnošću, dok je arhivsko gradivo odabrano dokumentarno gradivo.¹³² Dakle, dokumentarno gradivo smatra se arhivskim gradivom u

¹²⁹ Heđbeli, Ž., Što i kako s „papierima“ organizacija civilnoga društva, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2008., str. 128.

¹³⁰ Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006., str. 10.

¹³¹ Heđbeli, Ž., Što i kako s „papierima“ organizacija civilnoga društva, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2008., str. 9.

¹³² NN 61/2018.

nastajanju. U anglosaksonskim zemljama postoji jasna razlika između tekućeg ili aktivnog gradiva, tj. „dokumenti neophodni za svakodnevni rad” i arhivskog gradiva, tj. „dokumenti koji više nisu potrebni za svakodnevni rad, i koje čuva, sa ili bez prethodnog preliminarnog vrednovanja, organizacija koja ih je stvorila ili odgovarajuća arhivska institucija”.¹³³ Dokumentarno gradivo nastaje iz praktičnih razloga, zbog evidentiranja poslovnih događaja. Nakon nekoga vremena najveći dio toga gradiva gubi operativno značenje i postaje balast u registraturnim pismohranama, kojeg se treba riješiti, a ono gradivo koje, prema stručnim procjenama, ima važnu povijesnu funkciju, završava u arhivima. Stoga se može reći da je operativno značenje gradiva privremeno, a arhivsko trajno. Zbog posebne vrijednosti i važnosti povijesnoga gradiva, vrlo je važna stručna zaštita gradiva već u pismohrani, od samoga početka njegova nastajanja, jer njegova povijesna cjelovitost najčešće ovisi o tome kako se s njime tamo postupalo. Dokumentarno se gradivo mora zaštititi kao cjelina, a ne samo oni dijelovi koji su potencijalno arhivsko gradivo. Kasnija stručna obrada gradiva u arhivu, nastavak je registraturnog rada, samo s drugom svrhom, stoga je bitno kako se gradivo čuva u pismohrani i kako se odabire za izlučivanje.¹³⁴

Valja napomenuti i da nemaju svi zapisi arhivsku vrijednost, ali se čuvaju na određeni rok zbog potreba poslovanja, ili zakonom propisanih obveza. Većina će organizacija izlučiti i uništiti oko 95% svojega gradiva, ali istodobno mnogi dokumenti, od samog nastanka imaju arhivski potencijal. Neophodno je da udruga identificira i osigura, od samog trenutka nastanka, prikladno arhiviranje i čuvanje:

- svih isprava o pravu vlasništva (darovanje, kupnja, ugovori, sporazumi itd.),
- pravnih dokumenata (statuti, dokumenti o osnutku, relevantni dokumenti izdani od strane tijela javne vlasti itd.),
- predmeta koji objašnjavaju postojanje, rad i razvoj udruge (zapisnici sastanaka, dokumenti vezani uz prikupljanje sredstava itd.),
- izvješća i rezolucija odbora, komisija i sl.,
- priručnika vezanih uz postupke i procedure,
- predmeta koji sadržavaju podatke o članovima, volonterima i partnerima udruge,

¹³³ Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006., str. 22.

¹³⁴ Landeka, M., Osobitosti vrednovanja arhivskoga gradiva u registraturama stradalog u ratu, Arhivska praksa, br. 5, 2002., str. 95.

- predmeta o zemljama i narodima unutar sfere djelatnosti udruge,
- predmeta o donacijama,
- predmeta o projektima,
- godišnjih izvješća i godišnjih temeljnih financijskih izvješća (završni računi),
- publikacija koje je udruga izdala ili se na nju odnose.¹³⁵

Zakon o udrugama određuje da udruga ima statut, rješenje o upisu udruge u registar udruga i sve priloge uz zahtjev za upis u registar, popis članova itd.¹³⁶ Statuti o osnutku udruge imaju arhivsku vrijednost od samog trenutka njezina proglašenja, a predmet o materijalima pripremljenim za iduću godišnju skupštinu ima arhivsku vrijednost isto kao i predmet o osnutku godišnje skupštine.¹³⁷ Uredba o računovodstvu neprofitnih organizacija određuje temeljna financijska izvješća, a to su bilance, računi prihoda i rashoda i zabilješke uz financijska izvješća. Temeljna financijska izvješća čuvaju se trajno i u izvorniku. Pravilnik o knjigovodstvu i računskom planu neprofitnih organizacija, iz 1994. godine, određuje koje poslovne knjige neprofitna organizacija vodi u svojem knjigovodstvu. Te poslovne knjige su dnevnik, glavna knjiga i pomoćne knjige. Od pomoćnih knjiga obvezne su knjiga blagajne, knjiga inventara, knjiga materijala, knjiga ulaznih i izlaznih faktura i dr. Dokumenti trajne vrijednosti poput godišnjih izvješća, isplatnih lista odnosno kartona evidencije plaća dužnosnika, službenika i namještenika, i drugi dokumenti koje neprofitna organizacija odredi svojim posebnim aktom, čuvaju se trajno. Pomoćna dokumentacija čuva se najmanje dvije godine nakon predočanja godišnjeg izvješća.¹³⁸ Dakle, takvi dokumenti prvenstveno služe potrebama same udruge, odnosno za dokazivanje i/ili ilustriranje javnopravnih, privatnopravnih, sudbenih, upravnih, političkih i ostalih pravnih poslova i događanja. Praktična vrijednost dokumenata proizlazi iz njihove osobine da predstavljaju dokazno sredstvo, štite i čuvaju interese udruge.¹³⁹

¹³⁵ Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006., str. 23-24.

¹³⁶ Heđbeli, Ž., Što i kako s „papierima“ organizacija civilnoga društva, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2008., str. 20.

¹³⁷ Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006., str. 23-24.

¹³⁸ Heđbeli, Ž., Što i kako s „papierima“ organizacija civilnoga društva, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2008., str. 20.

¹³⁹ *Ibid.*, str. 12.

U Republici Hrvatskoj uredsko poslovanje privatno-pravnih osoba nije regulirano posebnim propisom. Vrlo je važno da udruge imaju na umu kako se uredsko poslovanje mora voditi prema načelima:

- jednostavnosti - sve radnje moraju se obavljati na jednostavan način tako da ih razumiju svi koji se koriste uredskim poslovanjem
- preglednosti - sve radnje moraju se obavljati pregledno i logičkim slijedom
- ekspeditivnosti - radnje u uredskom poslovanju moraju biti završene pravovremeno, uz minimalno utrošeno vrijeme, ali ne na štetu ispravnosti i kvaliteta rada
- jednoobraznosti - iste radnje u uredskom poslovanju obavljaju se uvijek na isti način, prema propisanim pravilima koja su svima dostupna
- ekonomičnosti - radnje u uredskom poslovanju obavljaju se u što manje vremena i sa što manje sredstava, ali ne na štetu načela točnosti
- točnosti - sve radnje moraju se obaviti točno, jasno i precizno, uglavnom u pisanom obliku, a na način utvrđivanja činjenica koji je siguran i objektivan.¹⁴⁰

6.2. Smještaj i čuvanje gradiva

Važno je podsjetiti da se u Hrvatskoj gradivo privatnih stvaratelja čuva u različitim ustanovama, bez pravila o tome gdje će se i kako pohraniti, dok odluka o tome često ovisi o sklonostima pojedinaca, okolnostima i slično.¹⁴¹ Smještaj i čuvanje registraturnog i arhivskog gradiva zadaća je udruge kao cjeline, a ne samo osobe koja je za to zadužena.¹⁴²

Za početak, potrebno je prikazati što stoji u zakonima i pravilnicima. Iako se odredbe Pravilnika o upravljanju dokumentarnim gradivom izvan arhiva odnose na tijela javne vlasti i na pravne i fizičke osobe koje su obuhvaćene Popisom stvaratelja dokumentarnog i arhivskog gradiva u nadležnosti arhiva kao i na vlasnike ili posjednike privatnog arhivskog gradiva upisane u Upisnik vlasnika ili posjednika privatnoga arhivskoga gradiva,¹⁴³ one bi, u skladu s mogućnostima pojedine udruge, u najvećoj mogućoj mjeri

¹⁴⁰ Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006., str. 61-62.

¹⁴¹ Bačić, E., Kovačić, M., Arhiv knjižničarske udruge: od privatnog do javno dostupnog izvora znanja, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, vol. 61, br. 1, 2018., str. 325.

¹⁴² Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006., str. 78.

¹⁴³ NN 105/2020.

trebale biti primijenjene i na udruge i sve druge organizacije koje se ne nalaze u Upisniku vlasnika ili posjednika privatnog arhivskog gradiva.

Gradivo u fizičkom ili analognom obliku oprema se na način koji omogućuje sigurno i jednostavno rukovanje gradivom i osigurava zaštitu primjerenu roku čuvanja gradiva (omoti, kutije i slične tehničke jedinice). Tehničke jedinice gradiva u fizičkom ili analognom obliku trebaju biti označene podacima koji ih nedvojbeno povezuju s podacima u popisu gradiva. Stvaratelj gradiva je dužan osigurati primjerene uvjete, prostor, opremu i stručno osoblje za pohranu i zaštitu svog gradiva. Primjereni uvjeti ovise o obliku gradiva, analizi rizika koji su s gradivom povezani i rokovima čuvanja gradiva. U slučaju pohrane dokumentarnog i arhivskog gradiva u računalni oblak, gradivo se mora čuvati u zasebnom računalnom oblaku, zaštićen enkripcijom i lozinkom te se mora znati gdje je fizičko mjesto pohrane gradiva u svim fazama pohrane i obrade dokumentarnog i arhivskog gradiva te ne smije biti izvan granica Republike Hrvatske.¹⁴⁴ Primjerenim prostorom za pohranu i zaštitu gradiva u fizičkom ili analognom obliku smatraju se prostorije:

- koje su čiste, uredne, suhe, zračne i zaštićene od prodora nadzemnih i podzemnih voda
- koje su udaljene od mjesta otvorenoga plamena, od prostorija u kojima se čuvaju lako zapaljive tvari, od izvora prašenja i onečišćenja zraka
- koje su propisno udaljene od proizvodnih i energetske postrojenja, instalacija i vodova (plinskih, vodovodnih, kanalizacijskih)
- koje su opremljene odgovarajućim električnim instalacijama, sa središnjim isključivanjem
- koje su opremljene rasvjetnim tijelima koje ne emitiraju štetna zračenja
- koje su osigurane od provale
- kojima je zapriječen pristup neovlaštenim osobama, u radno vrijeme i izvan radnog vremena
- u kojima temperatura u pravilu ne prelazi 16 – 20 °C, a relativna vlažnost 45 – 55 %
- koje su opremljene vatrodjavnim uređajima za suho gašenje požara.

Pri izvođenju radova u prostorijama u kojima se čuva gradivo ili njihovoj blizini, kao i čišćenju tih prostorija, ne smiju se koristiti sredstva i postupci koji mogu biti štetni za gradivo

¹⁴⁴ NN 105/2020.

(upotreba otvorenog plamena, korištenje agresivnih kemijskih sredstava i zapaljivih tvari, pretjerano vlaženje), ako gradivo nije prethodno izmješteno na mjesto sigurno od posljedica primjene tih sredstava i postupaka. Prostorije u kojima se čuva gradivo trebaju biti opremljene metalnim policama ili ormarima koji su primjereni za smještaj gradiva. Gradivo se oprema zaštitnom opremom koja omogućuje sigurno rukovanje i štiti ga od oštećenja. Arhivsko se gradivo ne smije držati na podu, stolovima ili drugim mjestima koja nisu namijenjena za njegovo odlaganje. Stvaratelj gradiva je dužan gradivom u digitalnom obliku upravljati sustavno u informacijskom sustavu koji osigurava primjerenu razinu zaštite gradiva i očuvanje autentičnosti, cjelovitosti, vjerodostojnosti podrijetla, čitljivosti i povjerljivosti gradiva te omogućuje upravljanje rizicima od gubitka gradiva ili navedenih svojstava gradiva. Gradivo u digitalnom obliku treba biti zaštićeno od gubitka izradom sigurnosnih kopija ili drugom odgovarajućom mjerom informacijske sigurnosti, sukladno procjeni rizika. Postupci u upravljanju gradivom u digitalnom obliku trebaju biti dokumentirani. Informacijski sustav u kojem se čuva arhivsko gradivo u digitalnom obliku treba omogućiti izvoz jedinica arhivskog gradiva i pripadajućih metapodataka.¹⁴⁵

Na kraju, u Zakonu stoji i ukoliko vlasnik ili posjednik privatnog arhivskoga gradiva nemarno ili nestručno čuva gradivo tako da postoji opasnost da ono bude oštećeno ili uništeno, pa ni nakon opomene nadležnoga državnog arhiva u ostavljenom roku ne osigura uvjete za pravilno čuvanje i stručno održavanje arhivskoga gradiva, nadležni državni arhiv može rješenjem odrediti da se arhivsko gradivo preda arhivu na čuvanje dok vlasnik ili posjednik ne dokaže da je osigurao propisane uvjete.¹⁴⁶

Dakle, prostor, odnosno spremište koje se odabere za čuvanje zapisa ne smije biti deponij papira koji se ne koriste, ili mjesto za bilo kakve beskorisne i odbačene stvari. U spremište smiju ulaziti samo za to ovlaštene osobe, stoga se ne smije dopustiti da bilo tko ulazi u spremište i ostavlja spise, dolazi i pretražuje ih kako i kada god poželi. Arhivsko gradivo, tj. oni zapisi koji su odabrani za trajno čuvanje, zahtijeva daleko viši standard brige nego zapisi s određenim rokom čuvanja. Spremište je potrebno redovito čistiti, a temperatura i relativna vlažnost u spremištu moraju biti konstantne i treba ih redovito mjeriti termometrima i higrometrima. Za odlaganje arhivskog gradiva treba koristiti fascikle i arhivske mape/kutije napravljene od pH neutralnih materijala. Za odlaganje gradiva s ograničenim rokovima čuvanja (do izlučivanja) treba koristiti jaku, standardnu uredsku

¹⁴⁵ NN 105/2020.

¹⁴⁶ NN 61/2018.

ambalažu, dok se plastične fascikle, materijale koji korodiraju (metalne kutije za filmove ili klamerice) ili se lako razgrađuju preporuča ne koristiti. Novine i plakate se ne smije presavijati i treba ih odložiti izravno. Zvučni zapisi se odlažu vertikalno i daleko od izvora magnetskih zračenja. Elastične gumice se ne preporuča koristiti jer se osuše i pucaju, a pribadače i spojnice hrđaju. Predmete valja odlagati odmaknute najmanje 15 cm od poda radi zaštite od poplave. Vodovodne instalacije ne smiju prolaziti iznad polica na kojima je odloženo gradivo. Gradivo treba čuvati daleko od lako zapaljivih tvari, spremišta opremiti uređajima za suho gašenje požara, a ispravnost električnih instalacija treba redovito provjeravati.¹⁴⁷

Podatke, dokumente i zapise u elektroničkom obliku također treba zaštititi. U prostorijama u kojima je smještena računalna i telekomunikacijska oprema mora se održavati relativna vlažnost zraka između 20 i 80% i temperatura između 5 i 30°C. Podatke se za potrebe obnove u slučaju požara, poplave, potresa ili neke druge nesreće u razredu više sile obvezno pohranjuje na prenosive informatičke medije dnevno, tjedno, mjesečno i godišnje. Svaki primjerak pohranjenih podataka na prenosivom informatičkom mediju mora biti označen brojem, vrstom (dnevno, tjedno, mjesečno, godišnje), nadnevkom pohranjivanja, te imenom osobe koja je pohranjivanje provela. Podaci tjedno pohranjeni na prenosive informatičke medije spremaju se na sigurno mjesto, udaljeno najmanje 20 kilometara. Podaci mjesečno i godišnje pohranjeni na prenosive informatičke medije spremaju se na sigurno mjesto udaljeno najmanje 50 kilometara. Mjesto spremanja podataka pohranjenih na prenosivim informatičkim medijima mora biti osigurano od elementarnih nepogoda. Prenosivi informatički mediji s pohranjenim podacima moraju biti spremljeni u vodootporni i vatrootporni sef. Uporabljivost godišnje sigurnosne kopije podataka provjerava se najmanje jedanput godišnje uz provjeru postupka povrata podataka pohranjenih na prenosivom informatičkom mediju tako da vraćeni podaci nakon izvršene provjere budu u cijelosti raspoloživi za uporabu, bez gubitka informacija. Podaci pohranjeni godišnje na prenosivim informatičkim medijima moraju se obnoviti nakon isteka polovice zajamčenog roka trajanja zapisa na toj vrsti medija.¹⁴⁸

Dobro vođen arhiv štedi vrijeme i povećava učinkovitost, ali zahtijeva ulaganje u obuku osoblja, opremu i prostorije, za što su potrebna sredstva. Poluaktivno gradivo se uvijek

¹⁴⁷ Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006., str. 78-80.

¹⁴⁸ Heđbeli, Ž., Što i kako s „papirima“ organizacija civilnoga društva, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2008., str. 121.

može pohraniti u komercijalne (među)arhive, a arhivsko gradivo se može dati na čuvanje ustanovi (državni ili specijalizirani arhiv) u kojoj rade profesionalni arhivisti. Konačno, udruga je ona instanca koja donosi odluku o odgovarajućem rješenju za pohranu svojega dokumentarnog i arhivskog gradiva.¹⁴⁹

6.3. Dostupnost gradiva udruga

U nekim državama pravila dostupnosti uređuje više zakona koji su u međusobnom neskladu. To je slučaj i s propisima koji se odnose na gradivo koje je pod državnom skrbi kao i s propisima koji se tiču gradiva u privatnim, nevladinim institucijama. Arhivisti aktivno potiču vlade, parlamente i sudove da usklade propise o dostupnosti gradiva. Načela dostupnosti arhivskog gradiva se primjenjuju na gradivo nastalo radom javne uprave te na privatno gradivo.¹⁵⁰ Dostupnost darovanih osobnih zapisa i dokumenata ograničena je sukladno uvjetima utvrđenim u instrumentu primopredaje, primjerice darovnim ugovorom, oporukom ili razmjenom pisama. Arhivisti ugovaraju i prihvaćaju ona darovateljeva ograničenja dostupnosti koja su jasna, ograničenoga trajanja i za sve primjenjiva pod jednakim uvjetima.¹⁵¹

Ustanove, javne ili privatne, koje posjeduju privatno arhivsko gradivo nisu zakonom obvezane osigurati dostupnost privatnoga gradiva vanjskim korisnicima osim u slučajevima kad to od njih traže posebni zakoni, pravni zahtjevi ili propisi. Međutim, mnogi privatni arhivi posjeduju institucionalne zapise i osobne dokumente koji su od velike važnosti za razumijevanje društvene, ekonomske, vjerske i osobne povijesti, povijesti zajednice te za poticanje razmišljanja i podupiranje razvoja. Takve ustanove se potiču na osiguranje javne dostupnosti njezina gradiva, osobito ukoliko će ono pomoći u zaštiti prava ili pridonijeti javnom interesu. Arhivisti naglašuju da otvaranje arhiva pomaže ustanovi u održavanju institucionalne transparentnosti i vjerodostojnosti, poboljšava razumijevanje javnosti o njezinoj jedinstvenoj povijesti i doprinosu društvu, pomaže joj u ispunjavanju društvene odgovornosti dijeljenja obavijesti u svrhu javnoga dobra te poboljšava njezinu sliku u javnosti.¹⁵² Privatne ustanove s arhivskim gradivom omogućuju korisnicima dostupnost gradiva u skladu s načelom jednakosti, no uvjeti iz postojećih darovnih sporazuma,

¹⁴⁹ Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006., str. 83.

¹⁵⁰ Međunarodno arhivsko vijeće (ICA), Načela dostupnosti arhivskoga gradiva, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2015., str. 10.

¹⁵¹ *Ibid.*, str. 14.

¹⁵² *Ibid.*, str. 12.

sigurnosne potrebe i njima uzrokovana ograničenja mogu zahtijevati od arhivista da čine razliku među korisnicima. Kriteriji prema kojima privatne ustanove odlučuju o selektivnoj dostupnosti gradiva navedeni su u njihovoj politici dostupnosti.¹⁵³

Organizacije civilnog društva, ovisno o specifičnom području svojega rada, trebaju odrediti kada je i pod kojim uvjetima, dani dio njihova gradiva dostupan. Preporučljivo je odredbe o dostupnosti i korištenju gradiva napisati i dati ih svim osobama u organizaciji. Organizacija mora odrediti i kontrolirati kome se dopušta pristup gradivu, i pod kojim uvjetima, jer dokumenti mogu sadržavati osobno, poslovno ili operativno osjetljive podatke. Temeljno je pravilo gradivo ne posuđivati izvan prostorija organizacije, osim za potrebe pravosudnih tijela, izložbe i slično. Za svaku posudbu obvezno je izraditi ispravu o posudbi s popisom posuđenih dokumenata i naznakom vremena posudbe. Unutar organizacije gradivo se izdaje na korištenje jedino putem odgovarajuće potvrde (reversa). Osoba kojoj je gradivo posuđeno, revers mora potpisati. Detaljna i precizna pravila o zaštiti privatnosti, tajnosti, sigurnosti, korištenju gradiva za malu se organizaciju, koja nema niti jednu zaposlenu osobu, mogu činiti bespredmetnim. Međutim, za veće organizacije, koje imaju odbore i povjerenike u drugim gradovima, desetke zaposlenika/volontera koji dulje ili kraće vrijeme rade za organizaciju, čiji pravnici/aktivisti pomažu tisućama građana u delikatnim i teškim situacijama, adekvatna zaštita gradiva zapravo znači adekvatnu zaštitu ljudi. Razinu zaštite određuje svaka organizacija za sebe, ovisno o svojim specifičnostima, mogućnostima i sredstvima.¹⁵⁴

Iako su organizacije civilnog društva po formalnom statusu privatni akteri, svojim javnim djelovanjem mogu biti i značajni akteri društvenih promjena, stoga je šteta da te aktivnosti ne budu dostupne i kasnijim analizama i istraživanjima.¹⁵⁵ Znanstvenicima je potrebno arhivsko gradivo udruga jer je ono, kao i svako drugo arhivsko gradivo, sirovi materijal za znanstvena istraživanja. Suvremeni povjesničari, kao i sociolozi, u svojim proučavanjima nedavnih događaja koriste svjedočanstva onih koji su stvari osobno vidjeli, kao i novinske priče. Međutim, razumijevanje stvarnih tema neizbježno zahtijeva daljnja

¹⁵³ Međunarodno arhivsko vijeće (ICA), Načela dostupnosti arhivskoga gradiva, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2015., str. 15.

¹⁵⁴ Heđbeli, Ž., Što i kako s „papirima“ organizacija civilnoga društva, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2008., str. 123.

¹⁵⁵ *Ibid.*, str. 8.

istraživanja, temeljena na arhivskom gradivu. Valja se zapitati što bi netko pomislio o povijesti određene udruge ukoliko bi mu na raspolaganju bili samo novinski članci.¹⁵⁶

Arhivsko gradivo udruge je polazište za nekoliko mogućih tema istraživanja:

- povijest samih udruge - kao novi i glavni sudionici na međunarodnoj sceni druge polovice 20. stoljeća udruge su vrijedne istraživanja same po sebi
- povijest međunarodnih organizacija - države i udruge dva su aktivna partnera u međunarodnim organizacijama, a djelatnost država zabilježena je u javnom arhivskom gradivu, stoga ako arhivsko gradivo udruge nije sačuvano, postoji opasnost dokumentarne neravnoteže te, posljedično, nedostatka znanstvene jasnoće
- povijest zaboravljenih, žrtava - arhivsko gradivo udruge vraća život i glas žrtava, zatvorenika lišenih građanskih prava, ugnjetavanih i nacionalnih manjina, žena, eksploatirane djece, seljaka bez zemlje, osoba na rubu društva, žrtava društvenog isključenja, odnosno svih onih koji su često „isključeni” iz javnog arhivskog gradiva
- globalizacija - istraživanje stava zemalja sjevera i juga prema globalizaciji.¹⁵⁷

Što su dokumenti dostupniji, znanstvenici i istraživači ih lakše, a time ujedno i više koriste. Rijetki će se istraživači baviti „nepreglednim hrpama papira“, nego će radije koristiti ono što im je dostupno i pretraživo, poput novinskih članaka, što u konačnici može dati potpuno krivu sliku organizacije. K tome, ako dokumenata organizacije uopće nema jer nisu sačuvani, sadašnji i budući korisnici imaju punu slobodu pretpostavljanja, odnosno stvaranja mitova i legendi.¹⁵⁸ Gradivo ove vrste svakako zaslužuje biti javno predstavljeno, dostupno te adekvatno sačuvano jer predstavlja dio povijesti i kulture.

¹⁵⁶ Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006., str. 33.

¹⁵⁷ *Ibid.*, str. 33.

¹⁵⁸ Heđbeli, Ž., Što i kako s „papirima“ organizacija civilnoga društva, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2008., str. 13.

7. Budućnost

Ustav Republike Hrvatske jamči pravo vlasništva, no cijela zemlja, uprava, javne službe, jednako kao i privatne osobe, nemaju dovoljno iskustva i znanja s privatnim vlasništvom. Poteškoće proistječu općenito iz neinformiranosti šire javnosti o značenju arhiva i arhivskog gradiva, potpune slobode privatnih pravnih osoba glede vođenja uredskog poslovanja, te iz nepoznavanja relevantnih arhivskih zakona i propisa.¹⁵⁹

Javni arhivi iz različitih razloga nisu na potrebnoj razini u arhivskim propisima utvrđenih obaveza prema privatnom arhivskom gradivu i nisu dovoljno angažirani na animiranju značaja ovog pitanja, što doprinosi održavanju postojećeg nezadovoljavajućeg stanja.¹⁶⁰ To se najbolje može prikazati uvidom u Nacionalni plan razvoja arhivske djelatnosti za razdoblje 2020.-2025.¹⁶¹ U analizi postojećeg stanja niti jedno poglavlje nije posvećeno analizi problema privatnog arhivskog gradiva. Isto tako ni u predviđenim ciljevima za budućnost nije predviđeno bavljenje ovim područjem niti zapošljavanje stručnjaka za privatno arhivsko gradivo što djelomično nije ni iznenađujuće budući da u određenim arhivima općenito nema dovoljno zaposlenika. Kroz financijske planove u godišnjim budžetima nisu predviđena sredstva za privatne i specijalizirane arhive. Planovi i mjere za suradnju sa stvarateljima izriču se isključivo za stvaratelje javnog gradiva.

Valja podsjetiti i na Pravilnik o predaji arhivskoga gradiva arhivima iz 2002. godine (NN 90/2002) koji je prestao vrijediti donošenjem Pravilnika o upravljanju dokumentarnim gradivom izvan arhiva 2020. godine, u kojem je stajalo da osobama koje pronađu ili obavijeste arhiv o postojanju gradiva koje nije zaštićeno ili mu je vlasnik nepoznat, te osobama koje spriječe uništavanje ili oštećivanje takvoga gradiva nadležni arhiv može isplatiti primjerenu naknadu.¹⁶² Također, u Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima iz 1997. godine stajalo je da državni arhivi mogu dati primjerenu naknadu osobama koje pomognu u pronalaženju i evidentiranju arhivskoga gradiva, kao i da su osobe koje prodaju svoje arhivsko gradivo državnom arhivu oslobođene plaćanja svih vrsta poreza na promet.¹⁶³ Naime, vlasništvo nad arhivskim gradivom koje je stvoreno radom i aktivnostima državnih

¹⁵⁹ Heđbeli, Ž., *Privatno arhivsko gradivo u Hrvatskoj i inicijativa nevladinih organizacija*, Atlanti, vol. 17, br. 1-2, 2007., str. 228.

¹⁶⁰ Kožar, A., *Javni arhivi i privatna arhivska građa u zemljama tranzicije*, Atlanti, vol. 28, br. 1, 2018., str. 152.

¹⁶¹ Nacionalni plan razvoja arhivske djelatnosti za razdoblje od 2020. do 2025., Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Zagreb 2019.

¹⁶² NN 90/2002.

¹⁶³ NN 105/1997.

organa, kao i političkih stranaka, crkava, vjerskih i drugih nedržavnih organizacija, ne bi smjelo biti predmet trgovine.¹⁶⁴ Arhivsko gradivo fizičkih i pravnih osoba koje je stečeno prikrivanjem, krađom, nedozvoljenom trgovinom poput kupovine, otkupa ili prekupa i prisvajanjem, smatra se da je pribavljeno prekršajnim ili kaznenim djelom. Arhivsko i dokumentarno gradivo nastalo radom državnih organa ili organizacija fizičke i pravne osobe ne mogu posjedovati, već su ih dužne predati nadležnom arhivu. Neupućeni vlasnik ili posjednik arhivskog gradiva iz straha od sankcija za neprijavlivanje gradiva izbjegava kontakt s nadležnim arhivom jer se boji oduzimanja i kažnjavanja što je i jedan od razloga njihove neevidentiranosti. Arhivi bi trebali i psihološki djelovati i stvoriti povjerenje kod takvih vlasnika ili posjednika gradiva. Ranije spomenute odredbe potiču pojedince da prijave ili predaju otkriveno gradivo privatnog i javnog karaktera nadležnom arhivu. Takvo gradivo se obično pronalazi u raseljavanim stanovima, na otpadu, sajmovima ili je kupljeno kod preprodavača, najčešće laika. Na taj način se animiraju i ohrabruju i druge osobe da u sličnim slučajevima postupe na isti način.¹⁶⁵ Sve te odredbe danas više ne postoje, a budući da nose pozitivno značenje, trebalo bi razmotriti o njihovom ponovnom uključanju pri donošenju novih zakona i pravilnika.

Važnost privatnog gradiva je upravo u oslikavanju šire kulturne, socijalne i gospodarske slike društva. Iako zakonska regulativa propisuje brojne obveze zaštite i čuvanja privatnog arhivskog gradiva, Gulič je na 50. savjetovanju hrvatskih arhivista u Osijeku 2018. godine upozorio da je njihova provedba nedostatna, a stručni nadzori relativno neprovedivi. Državni arhivi i arhivisti moraju savjetovati i stručno pomagati privatnim posjednicima u nastojanju da privatno arhivsko gradivo dobije oblik i status koji zaslužuje.¹⁶⁶

Već je bilo riječi o tome kako stvaratelji i posjednici privatnog arhivskog gradiva najčešće nisu ni svjesni da ga posjeduju, kao ni da ga trebaju prijaviti, propisno pohraniti i popisati. Arhivima se najčešće javljaju tek utilitarno, radi smještaja dokumentacije s kojom ne znaju što činiti.¹⁶⁷ Postavlja se pitanje kako se odnositi prema privatnom gradivu pojedinih udruga u malim sredinama koje su iznimno važne za kolektivni identitet lokalne sredine.

¹⁶⁴ Popović P. J., Privatna arhivska građa (privatni arhivi) i njeno korišćenje, Arhivska praksa, br. 13, 2010., str. 126.

¹⁶⁵ Popović P. J., Privatna arhivska građa (privatni arhivi) u zakonima država jugoistočne Evrope, Atlanti, vol. 17, br. 1-2, 2007., str. 170-171.

¹⁶⁶ Caričić, J., 50. savjetovanje hrvatskih arhivista „Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva“, Arhivski vjesnik, vol. 62, br. 1, 2019., str. 229-230. Više u: Gulič, B., Prepoznatljivost arhiva - uvjet za predaju privatnoga gradiva, 50. savjetovanje hrvatskih arhivista „Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva“, Hrvatsko arhivističko društvo, 2018., str. 17-26.

¹⁶⁷ *Ibid.*, str. 230.

Gradivo tih udruga ponekad ima veći značaj od gradiva lokalne uprave i javnih službi pa bi takve udruge svakako trebalo uključiti u Popis stvaratelja arhivskog gradiva i Upisnik vlasnika i posjednika privatnog arhivskog gradiva. Međutim, nije jednostavno nametnuti sve veće zakonske obveze udrugama entuzijasta i volontera. Arhivisti bi trebali aktivnije nadgledati takvo gradivo, dosljedno sankcionirati svako kršenje postojećih zakonskih odredbi te sustavno prikupljati i evidentirati podatke o privatnim vlasnicima i njihovom arhivskom gradivu, kako bi ga jednog dana u što boljem stanju trajno pohranili u arhivskoj ustanovi.¹⁶⁸ Depozit, odnosno preuzimanje gradiva na čuvanje, s tim da vlasništvo ostane nepromijenjeno, za arhive nije najbolje rješenje, naročito ako će izručitelj u pismenom ugovoru zaoštriti uvjete čuvanja i dostupnosti gradiva. Međutim, to je svakako dobro rješenje u slučaju kada je dragocjeno gradivo na terenu ugroženo, a imatelj se ne želi odreći vlasništva. Za prodaju gradiva, imatelj će se odlučiti najvjerojatnije samo ako bi se radilo o dobroj zaradi, što u slučaju ako je kupac država nije realno za očekivati. Najprimjereniji način preuzimanja privatnog arhivskog gradiva u arhive je poklon jer na taj način obje strane ostvaruju korist. Darovatelju arhiv omogućava stručnu zaštitu njegovog gradiva, a arhiv dobije na čuvanje kulturno naslijeđe.¹⁶⁹ Darovatelji gradiva i službenici zaduženi za predaju gradiva arhivskoj ustanovi trebaju razumjeti da je svrha čuvanja gradiva u njegovu korištenju. Ukoliko se javno korištenje određenih podataka sadržanih u gradivu mora uskratiti na određeno vrijeme, njihova je odgovornost jasno navesti o kojim je podacima riječ, koji je razlog ograničenju dostupnosti te njegovo trajanje. Službenici zaduženi za predaju gradiva i darovatelji gradiva trebaju pregovarati s arhivistima u duhu suradnje i povjerenja.¹⁷⁰

Poseban je problem i kod vrednovanja gradiva i kategorizacije stvaratelja. Vrlo je teško, a moglo bi se reći i nemoguće, predvidjeti hoće li neka mala udruga koja se danas čini nevažna, za trideset godina prerasti u vodeću političku stranku. Isto tako se ne može sa sigurnošću reći koje će teme zanimati neke buduće korisnike, odnosno hoće li to primjerice biti male vjerske zajednice, alternativna medicina, homoseksualnost ili prava žena, djece ili nacionalnih manjina. Imajući to u vidu, možda uopće ne bi ni trebalo kategorizirati privatne stvaratelje, već treba utemeljiti arhivsku inspekcijsku službu za privatno gradivo, koja ne bi

¹⁶⁸ Caričić, J., 50. savjetovanje hrvatskih arhivista „Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva“, Arhivski vjesnik, vol. 62, br. 1, 2019., str. 231.

¹⁶⁹ Pavšić Milost, A., Zaštita privatne arhivske građe privrednih organizacija u Republici Sloveniji, Arhivska praksa, br. 9, 2006., str. 102.

¹⁷⁰ Međunarodno arhivsko vijeće (ICA), Načela dostupnosti arhivskoga gradiva, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2015., str. 11.

samo obavljala nadzor nad čuvanjem i zaštitom cjelokupnog privatnog gradiva, već davala i savjete i upute.¹⁷¹

No, ne treba samo usmjeravati glavnine stručnih nastojanja za preuzimanje privatnog arhivskog gradiva u arhive, nego i u stvaranje atmosfere u kojoj bi se stvaratelji sami pobrinuli za trajno i sigurno čuvanje gradiva jer na osiguravanje materijalnih uvjeta čuvanja gradiva kod stvaratelja arhivi ne mogu utjecati.¹⁷² Ukoliko se u arhive želi privući privatno gradivo koje je od ključne važnosti za zajednicu, arhivske ustanove bi ponajprije trebale raditi na jačanju vlastitog ugleda u društvu, kako bi u konačnici bile prepoznate kao poželjne adrese za pohranu i čuvanje takvog gradiva. Ustaljeni stereotipi o arhivima kao relativno zatvorenim i neaktivnim institucijama mogu se razbiti samo njihovim otvaranjem prema široj publici, često nesvjesnoj bogatstva arhivskih resursa i potencijala arhiva kao servisa građanstvu. Kovačević Kuzmanić je u svom izlaganju na 50. savjetovanju hrvatskih arhivista zaključila da što više ljudi bude upoznato s ulogom arhiva u zaštiti privatnog arhivskog gradiva i njegovom značaju za kulturu, povijest i druge znanosti, moguće je da će više privatnog gradiva u budućnosti dospjeti u arhive i biti na raspolaganju zainteresiranim istraživačima.¹⁷³

Saznanja o nedostacima arhivskog zakonodavstva do kojih se dolazi u postupku njegove dosljedne primjene, trebaju poslužiti za pokretanje inicijativa unutar struke za pronalaženjem najučinkovitijih rješenja koja bi bila pretvorena u prijedloge za izmjene i dopune postojećih i/ili donošenje novih zakona i podzakonskih akata.¹⁷⁴ Koncentriranje privatnog arhivskog gradiva u centralne ili veće arhive ne znači nužno da će time istraživačima biti omogućeno lakše korištenje arhivskoga gradiva, a pogotovo to ne mora nužno značiti njegovu bolju zaštitu. Iskustva pokazuju da se to gradivo često bolje i pravilnije čuva u privatnim, nego u državnim arhivima.¹⁷⁵ Javni arhivi bi trebali inicirati, pospješivati i zahtijevati osnivanje specijaliziranih i privatnih arhiva za produkciju arhivskog gradiva koje nije javno. Pravilne, cjelovite, stručno opravdane i svrsishodne podjele posla u arhivskoj djelatnosti ne može biti bez uspostave arhivske mreže koju će pored javnih arhiva činiti i

¹⁷¹ Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo, Arhivski vjesnik, br. 44, 2001., str. 100.

¹⁷² Pavšić Milost, A., Zaštita privatne arhivske građe privrednih organizacija u Republici Sloveniji, Arhivska praksa, br. 9, 2006., str. 102.

¹⁷³ Caričić, J., 50. savjetovanje hrvatskih arhivista „Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva“, Arhivski vjesnik, vol. 62, br. 1, 2019., str. 230-231. Više u: Kovačević Kuzmanić, M., Zaštita privatnoga arhivskoga gradiva na primjeru Državnoga arhiva u Splitu, 50. savjetovanje hrvatskih arhivista „Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva“, Hrvatsko arhivističko društvo, 2018., str. 61-74.

¹⁷⁴ Kožar, A., Javni arhivi i privatna arhivska građa u zemljama tranzicije, Atlanti, vol. 28, br. 1, 2018., str. 162.

¹⁷⁵ Dervišević, M., Privatni arhiv, Arhivska praksa, br. 9, 2006., str. 86.

specijalizirani i privatni arhivi.¹⁷⁶ Osnivanje takvih arhiva bi se trebalo odvijati pod istim uvjetima pod kojima se osnivaju javni arhivi, odnosno da su zadovoljeni opći kriteriji što se tiče prostora, radnog i smještajnog, stručnog kadra, financiranja i dovoljnog broja korisnika.¹⁷⁷ Specijalizirani i privatni arhivi bi svakako pridonijeli očuvanju privatnog gradiva. Primjerice, svaka politička stranka bi mogla osnovati svoj vlastiti arhiv ili bi se mogao osnovati središnji arhiv za više političkih stranaka ili nevladinih organizacija.¹⁷⁸ Ipak, vlasnici i osnivači privatnih arhiva su vrlo često protiv otvaranja arhiva javnosti. Treba istaknuti i da istraživački rad u privatnim arhivima sa sobom često nosi velike troškove. Vrijeme u kojem su takvi arhivi otvoreni za korisnike određuju vlasnici i obično nije fiksno, a pristup arhivu i gradivu je omogućen isključivo uz prethodni zahtjev.¹⁷⁹ Samim time postoji problem teškoće dobivanja informacija o gradivu, odnosno o njegovom sadržaju, stanju i potpunosti.¹⁸⁰

Razumljivo je da to postavlja nove zadatke pred arhivsku službu i potrebu uvođenja novih mehanizama zaštite.¹⁸¹ Sve do sada navedene zakonske mjere mogu biti učinkovite jedino ukoliko su vlasnici privatnih arhiva i privatnog gradiva o njima informirani. Stoga, arhivska služba mora pravovremeno reagirati i ući u kontakt s institucijama i vlasnicima, biti im savjetodavac i pružiti pomoć i podršku kako bi se osigurala zaštita gradiva.¹⁸² Profesionalnim arhivskim ustanovama je dana obaveza i da svojom propagandnom aktivnošću predstave važnost privatnih arhiva javnosti pomoću medija (npr. televizija, radio), zatim organizacijom predavanja i izložbi, objavama koristeći nove informacijske tehnologije, izdavanjem priručnika i publikacija i drugim sličnim oblicima obavještanja, te da na taj način povećaju svijest o važnosti privatnih arhiva.¹⁸³ Jedino se tako može uvesti i ujednačiti konstruktivan i kvalitetan tretman javnog i privatnog arhivskog gradiva. Monopolna isključivost javnih arhiva, na svim nivoima djelovanja, je krajnje štetna i nedopustiva. Osnivanje privatnih i specijaliziranih arhiva u statusu ustanova kulture optimalan je pravni

¹⁷⁶ Kožar, A., Javni arhivi i privatna arhivska građa u zemljama tranzicije, *Atlanti*, vol. 28, br. 1, 2018., str. 162.

¹⁷⁷ Gašić, M., Privatna arhivska građa u Bosni i Hercegovini i potreba njenoga zakonskog regulisanja, *Arhivska praksa*, br. 9, 2006., str. 116.

¹⁷⁸ Kolanović, J., Arhivska služba Republike Hrvatske: Stanje i izgledi razvoja, *Arhivska praksa*, br. 5, 2002., str. 194.

¹⁷⁹ Schöggel-Ernst, E., Private Archives – Private Companies – Privatised Sectors. Problems of Saving Archival Documents, *Atlanti*, vol. 17, br. 1-2, 2007., str. 276.

¹⁸⁰ *Ibid.*, str. 274.

¹⁸¹ Kolanović, J., Osnovna načela i smjernice nacrta novoga arhivskoga zakona, *Arhivski vjesnik*, br. 37, 1994., str. 54.

¹⁸² Schöggel-Ernst, E., Private Archives – Private Companies – Privatised Sectors. Problems of Saving Archival Documents, *Atlanti*, vol. 17, br. 1-2, 2007., str. 275.

¹⁸³ Klasinc, P. P., Privatni arhivi u arhivskoj teoriji i praksi, br. 19, 2016., str. 431.

okvir za njihovo profesionalno organiziranje i djelovanje i takva opredjeljenja i praksu javni arhivi trebaju podržavati i uvoditi gdje god je to moguće. Rješenja koja provodi arhivska služba Hrvatske su na tom tragu iako još uvijek nisu optimalna.¹⁸⁴

Ranije je već bila spomenuta Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, organizacija civilnog društva kao primjer dobrog uredskog poslovanja i njena inicijativa i dugoročni cilj pretvaranja organizacije u tehnički/savjetodavni servis za prenošenje znanja na druge organizacije civilnog društva koje žele da njihovo gradivo bude sačuvano i javno dostupno. Međutim, to nije jedini cilj organizacije što je vidljivo i iz njezina naziva. Documenta predmetu svojeg interesa prilazi iz različitih polja i disciplina, što je vidljivo iz osnovnih programa Documente koji su definirani tijekom 2010. godine. Oni obuhvaćaju monitoring suđenja za ratne zločine, ljudske gubitke, usmenu povijest, Koaliciju za REKOM i kulturu sjećanja. Tome treba pridodati odsjeke/entitete internog naziva Dokumenti Documente (administracija/financije), arhiv i knjižnicu. Ti programi tendencijski funkcioniraju kao zasebni, iako su međusobno povezani odjeli unutar organizacije. Arhiv Documente kroz svoj zaseban program provodi i sređivanje i digitalizaciju dokumentacije Antiratne kampanje Hrvatske, koja je u posjedu organizacije od 2006. godine, te njeno postavljanje na otvoreni digitalni arhiv dostupan na internetu.¹⁸⁵ Također, Vlada Republike Hrvatske je 2004. godine osnovala specijalizirani arhiv pod nazivom Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, čiji je cilj prikupljanje, sređivanje, čuvanje, zaštita, te stručno i znanstveno istraživanje arhivskog gradiva i svih podataka vezanih za Domovinski rat. Do 2015. godine preuzeto je 65 fondova i zbirki, ukupne količine od 1.300 dužnih metara. Ovdje se radi o, s arhivističkog stajališta, pravilno prepoznatoj potrebi da se za ratnu produkciju arhivskog gradiva osnuje specijalizirani arhiv. Time je izvršena još jedna dobro osmišljena podjela arhivskog posla, jer bi u suprotnom problematika zaštite, prikupljanja, čuvanja, arhivističke obrade i korištenja ovog gradiva neminovno opterećivala normalan rad postojećih javnih arhiva, a negativno bi se odrazila na ukupno stanje ovog gradiva.¹⁸⁶ Privatni arhiv Documente i Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata kao (jedini) specijalizirani arhiv su izvrsni primjeri inicijative i polazište

¹⁸⁴ Kožar, A., Javni arhivi i privatna arhivska građa u zemljama tranzicije, Atlanti, vol. 28, br. 1, 2018., str. 162.

¹⁸⁵ Mokrović, N., Heđbeli, Ž., Documenta: slučaj zasnivanja arhiva u organizaciji civilnog društva, Zbornik međunarodne konferencije Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja Arhivistina in informatika, 2012., str. 254-255.

¹⁸⁶ Kožar, A., Javni arhivi i privatna arhivska građa u zemljama tranzicije, Atlanti, vol. 28, br. 1, 2018., str. 158-159.

za daljnji angažman osnivanja privatnih i specijaliziranih arhiva koji bi svakako pridonijeli očuvanju privatnog gradiva.

Odnos prema privatnom arhivskom gradivu, kojeg je svakim danom sve više, je nezadovoljavajući, ne samo od strane države i društva, već i od strane javnih arhiva kao nadležnih ustanova. Na društvu je, točnije na organima državne vlasti, da stvori uvjete za otklanjanje postojećih nedostataka i da privatnom arhivskom gradivu da status koji zaslužuje.¹⁸⁷ Da bi se ispunili svi potrebni uvjeti zaštite gradiva u njegovu nastajanju već u pismohrani, potrebno je osnažiti vanjsku službu brojčano, i još važnije stručno (adekvatnom naobrazbom i afinitetima), kontinuirano raditi na edukaciji, praćenju zbivanja drugih arhivističkih zajednica i trendova primjenom i prilagodbom najboljih iskustava, ali kritički, bez doslovnog preslikavanja propisa koji ne odgovaraju stvarnoj i zakonskoj praksi i okruženju, obaviti vrednovanje stvaratelja gradiva, na temelju čega je potrebno izraditi kvalitetnu akvizicijsku politiku arhiva, poštujući posebnosti određenog područja i značaja stvaratelja u tom okruženju, zatim, povećati utjecaj i općedruštvenu svijest o važnosti dokumenta i njegovom čuvanju što će se povoljno odražavati na stanje gradiva, i konačno, prikladnim i jasnim zakonodavstvom, podzakonskim aktima i pratećim propisima, naći rješenje problema privatnog arhivskog gradiva i privatnih vlasnika koje će proširiti mogućnost nadzora i prikupljanja informacija o ovom važnom dijelu arhivske baštine.¹⁸⁸

Arhivi vole za sebe reći da su memorija jednog društva, države ili naroda. Memoriju podjednako čini i javno i privatno gradivo. Ukoliko se vrlo brzo odnos arhivske službe i samih privatnih osoba prema pohrani i čuvanju privatnog gradiva ne promijeni, velike su šanse da sadašnje i buduće generacije, bilo običnih građana bilo znanstvenih istraživača, neće imati na raspolaganju izvorno nastalo gradivo, budući da ono neće postojati.¹⁸⁹

¹⁸⁷ Kožar, A., Javni arhivi i privatna arhivska građa u zemljama tranzicije, *Atlanti*, vol. 28, br. 1, 2018., str. 162.

¹⁸⁸ Rubčić, D., Stanje i prioritete rada arhivske vanjske službe u Hrvatskoj, *Arhivski vjesnik*, br. 45, 2002., str. 15-16.

¹⁸⁹ Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo, *Arhivski vjesnik*, br. 44, 2001., str. 100.

8. Zaključak

Privatno arhivsko gradivo oduvijek je bilo sastavni i nezaobilazni izvor za proučavanje političke, društvene i svake druge povijesti. Međutim pitanje zaštite i čuvanja takve vrste gradiva do danas predstavlja problem u arhivskoj struci i ne pridaje mu se pažnja i briga koju zaslužuje, što posljedično dovodi do kritične ugroženosti gradiva. Analizom arhivskog zakonodavstva može se steći dojam kako su mnoga pitanja vezana za privatno arhivsko gradivo otvorena, a arhivski propisi nedorečeni, nejasni i terminološki i konceptualno neusklađeni. U radu su prikazane osnovne značajke i vrste privatnog arhivskog gradiva, a posebna pažnja je stavljena na arhivsko gradivo nevladinih neprofitnih organizacija, naročito udruga. Udruge u Republici Hrvatskoj, kao najveći dio civilnog društva, imaju iznimno važnu društvenu ulogu i obvezuje ih Zakon o udrugama. Značajan broj udruga djeluje na volonterskoj osnovi, a njihovi su programi usmjereni na zagovaranje posebnih vrijednosti ili interesa različitih društvenih skupina. Zbog brojnosti udruga, skrb o njima pripadajućem arhivskom gradivu vrlo je zahtjevna. Velik dio njih nema dostatna sredstva za temeljne aktivnosti, vlastite prostorije, uredsku i drugu opremu pa samim time nemaju ni dovoljnu svijest niti pridaju dovoljno važnosti i vremena gradivu koje stvaraju. Pomoću publikacija „Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja“ i „Što i kako s 'papierima' organizacija civilnoga društva“, uredsko poslovanje, smještaj, čuvanje i dostupnost gradiva udruga bi se trebalo znatno unaprijediti. Jasno je da arhivi ne mogu obavljati posao udruga i da će mnoge od njih ostati izvan zone interesa, međutim suradnja udruga s arhivima i pristup toj problematici treba biti sustavan, standardiziran i sveobuhvatan. Stručni timovi država i arhivska služba bi prilikom pripreme novih zakona i propisa trebali obratiti pažnju na otklanjanje postojećih nedostataka edukacijom stvaratelja, povećanjem brojnosti stručnjaka za privatno arhivsko gradivo, vrednovanjem stvaratelja i otvaranjem privatnih i specijaliziranih arhiva koji bi rezultirali pozitivnim pomacima glede zaštite i čuvanja privatnog arhivskog gradiva.

9. Literatura

1. Babić, S., Cilj i svrha kategorizacije stvaratelja, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 13-20. <https://hrcak.srce.hr/7363>, 6.3.2021.
2. Bačić, E., Kovačić, M., Arhiv knjižničarske udruge: od privatnog do javno dostupnog izvora znanja, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, vol. 61, br. 1, 2018., str. 321-343. <https://doi.org/10.30754/vbh.61.1.634>, 6.3.2021.
3. Bergant-Bušić, R., O valorizaciji i kategorizaciji kao instrumentima zaštite arhivske građe u nastajanju, Arhivski vjesnik, vol. 29, br. 1, 1986., str. 61-64. <https://hrcak.srce.hr/121190>, 6.3.2021.
4. Bežovan, G., Indikatori razvijenosti civilnog društva u Hrvatskoj, Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, vol. 12, br. 3-4 (65-66), 2003., str. 495-518. <https://hrcak.srce.hr/19499>, 6.3.2021.
5. Bežovan, G., Oblici suradnje privatnih neprofitnih organizacija i jedinica lokalne samouprave, Hrvatska i komparativna javna uprava: časopis za teoriju i praksu javne uprave, vol. 2, br. 3, 2000., str. 437-450. <https://hrcak.srce.hr/197730>, 6.3.2021.
6. Božić-Buzančić, D., Obiteljski arhivi - sređivanje i naučna obrada, Arhivski vjesnik, vol. 14, br. 1, 1971., str. 275-287. <https://hrcak.srce.hr/125017>, 6.3.2021.
7. Buturac, J., Arhivska čitanka, Državni arhiv u Zagrebu, Zagreb 1950.
8. Caričić, J., 50. savjetovanje hrvatskih arhivista „Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva“, Arhivski vjesnik, vol. 62, br. 1, 2019., str. 229-233. <https://hrcak.srce.hr/248554>, 6.3.2021.
9. Dervišević, M., Privatni arhiv, Arhivska praksa, br. 9, 2006., str. 76-96. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=477823>, 6.3.2021.
10. Dika, M., Ljubišić, S., Medvedović, D., Šprajc, I., Komentar Zakona o udrugama s obrascima, B.a.B.e., Zagreb 2003.
11. Gašić, M., Privatna arhivska građa u Bosni i Hercegovini i potreba njenoga zakonskog regulisanja, Arhivska praksa, br. 9, 2006., str. 114-117. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=477844>, 6.3.2021.
12. Gulić, B., Prepoznatljivost arhiva - uvjet za predaju privatnoga gradiva, 50. savjetovanje hrvatskih arhivista „Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva“, Hrvatsko

- arhivističko društvo, 2018., str. 17-26. https://www.had-info.hr/dokumenti/publikacije/zbornik%20HAD_18.10._%20tisak.pdf, 6.3.2021.
13. Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo u Hrvatskoj i inicijativa nevladinih organizacija, Atlanti, vol. 17, br. 1-2, 2007., str. 223-232.
<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PU9DHDSU>, 6.3.2021.
 14. Heđbeli, Ž., Privatno arhivsko gradivo, Arhivski vjesnik, br. 44, 2001., str. 93-101.
<https://hrcak.srce.hr/9365>, 6.3.2021.
 15. Heđbeli, Ž., Što i kako s „papirima“ organizacija civilnoga društva, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2008.
 16. Ivanović, J., Priručnik iz arhivistike. 1. dio, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2010.
 17. Klasinc, P. P., Privatni arhivi u arhivskoj teoriji i praksi, br. 19, 2016., str. 425-434.
<https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=430434>, 6.3.2021.
 18. Kolanović, J., Arhivska služba Republike Hrvatske: Stanje i izgledi razvoja, Arhivska praksa, br. 5, 2002., str. 185-204. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=546114>, 6.3.2021.
 19. Kolanović, J., Osnovna načela i smjernice nacrtu novoga arhivskoga zakona, Arhivski vjesnik, br. 37, 1994., str. 49-61. <https://hrcak.srce.hr/65644>, 6.3.2021.
 20. Kovačević Kuzmanić, M., Zaštita privatnoga arhivskoga gradiva na primjeru Državnoga arhiva u Splitu, 50. savjetovanje hrvatskih arhivista „Privatno arhivsko gradivo i koncept sveobuhvatnog arhiva“, Hrvatsko arhivističko društvo, 2018., str. 61-74.
https://www.had-info.hr/dokumenti/publikacije/zbornik%20HAD_18.10._%20tisak.pdf, 6.3.2021.
 21. Kožar, A., Javni arhivi i privatna arhivska građa u zemljama tranzicije, Atlanti, vol. 28, br. 1, 2018., str. 151-165. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-NW6D1484>, 6.3.2021.
 22. Landeka, M., Osobitosti vrednovanja arhivskoga gradiva u registraturama stradalog u ratu, Arhivska praksa, br. 5, 2002., str. 95-99. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=546101>, 6.3.2021.

23. Lučić, M., Arhiv i nevladine neprofitne organizacije: nadzor nad udrugama i akvizicijska politika, Arhivski vjesnik, vol. 46, br. 1, 2003., str. 53-67. <https://hrcak.srce.hr/7366>, 6.3.2021.
24. Međunarodno arhivsko vijeće (ICA), Načela dostupnosti arhivskoga gradiva, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2015.
25. Mokrović, N., Hedbeli, Ž., Documenta: slučaj zasnivanja arhiva u organizaciji civilnog društva, Zbornik međunarodne konferencije Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja Arhivistina in informatika, 2012., str. 251-258. http://www.pokarh-mb.si/uploaded/datoteke/Radenci/Radenci2012/27_Mokrovic_2012.pdf, 6.3.2021.
26. Nacionalni plan razvoja arhivske djelatnosti za razdoblje od 2020. do 2025., Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, Zagreb 2019.
27. Opća deklaracija o arhivima, ICA, Oslo 2010. <http://www.das.hr/opca-deklaracija-o-arhivima-2/>, 6.3.2021.
28. Opći popis gradiva s rokovima čuvanja, Hrvatsko arhivsko vijeće, Zagreb 2012.
29. Ovsenik, M., Ambrož, M., Neprofitni autopoetični sustavi, Alinea, Zagreb 1999.
30. Pavšić Milost, A., Zaštita privatne arhivske građe privrednih organizacija u Republici Sloveniji, Arhivska praksa, br. 9, 2006., str. 97-104. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=477835>, 6.3.2021.
31. Popović P. J., Privatna arhivska građa (privatni arhivi) i njeno korišćenje, Arhivska praksa, br. 13, 2010., str. 114-130. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=457077>, 6.3.2021.
32. Popović P. J., Privatna arhivska građa (privatni arhivi) u zakonima država jugoistočne Evrope, Atlanti, vol. 17, br. 1-2, 2007., str. 157-171. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-JEANSIT7>, 6.3.2021.
33. Rubčić, D., Stanje i prioriteti rada arhivske vanjske službe u Hrvatskoj, Arhivski vjesnik, br. 45, 2002., str. 11-17. <https://hrcak.srce.hr/9025>, 6.3.2021.
34. Schöggel-Ernst, E., Private Archives - Private Companies - Privatised Sectors. Problems of Saving Archival Documents, Atlanti, vol. 17, br. 1-2, 2007., str. 273-276. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-TMRFU3G8>, 6.3.2021.

35. Veljkovski, J., Problematika zaštite privatne arhivske građe u Srbiji, Arhivska praksa, br. 14, 2011., str. 103-109. <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=444368>, 6.3.2021.
36. Vuković, M., Prilog tumačenju Zakona o arhivskome gradivu i arhivima te njegovih provedbenih propisa, Arhivski vjesnik, br. 45, 2002., str. 191-197. <https://hrcak.srce.hr/9099>, 6.3.2021.
37. Zapisi nevladinih organizacija. Zajedničko pamćenje. Praktičan vodič u 60 pitanja, Documenta - Centar za suočavanje s prošlošću, Zagreb 2006.

Internetski izvori

1. Analiza civilnog društva, <https://markobozac.com/analiza/udruge-hrvatska-analiza-civilno-drustvo/>, 6.3.2021.
2. Djelokrug Ureda, Ured za udruge, <https://udruge.gov.hr/o-uredu/djelokrug-2817/2817>, 6.3.2021.
3. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=58854>, 6.3.2021.
4. Imovina udruga, Ured za udruge, <https://gov.hr/moja-uprava/aktivno-gradjanstvo-i-slobodno-vrijeme/udruge/imovina-udruga/1568>, 6.3.2021.
5. Informacije za stvaratelje, Hrvatski državni arhiv, <http://www.arhiv.hr/hr-hr/Informacije-za-stvaratelje>, 6.3.2021.
6. Ispit za provjeru stručne osposobljenosti djelatnika na poslovima upravljanja dokumentarnim i arhivskim gradivom izvan arhiva, Hrvatski državni arhiv, <http://www.arhiv.hr/Informacije-za-stvaratelje/Ispit-za-provjeru-strucne-osposobljenosti-djelatnika-u-pismohranama>, 6.3.2021.
7. Misija, vizija i ciljevi, Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva, <https://zaklada.civilnodrustvo.hr/zaklada/misija-vizija-ciljevi>, 6.3.2021.
8. Neformalna udruga, Središnji državni portal, <https://gov.hr/moja-uprava/aktivno-gradjanstvo-i-slobodno-vrijeme/udruge/neformalna-udruga/2079>, 6.3.2021.
9. O Uredu, Ured za udruge, <https://udruge.gov.hr/o-uredu/9>, 6.3.2021.

10. Obveze udruge nakon osnivanja, Središnji državni portal, <https://gov.hr/moja-uprava/aktivno-gradjanstvo-i-slobodno-vrijeme/udruge/obveze-udruge-nakon-osnivanja/2077>, 6.3.2021.
11. Razvoj civilnog društva u Hrvatskoj, United Nations Development Programme in Croatia, https://issuu.com/undphr/docs/razvoj_civilnog_dru_tva_u_hrvatsko, 6.3.2021.
12. Registar udruga Republike Hrvatske, <https://registri.uprava.hr/#!udruge>, 6.3.2021.
13. Struktura civilnog društva, <https://markobozac.com/analiza/struktura-civilnog-drustva/>, 6.3.2021.
14. Tečaj za djelatnike na poslovima upravljanja dokumentarnim i arhivskim gradivom izvan arhiva, Hrvatski državni arhiv, <http://www.arhiv.hr/Informacije-za-stvaratelje/Tecajevi-i-radionice-za-stvaratelje>, 6.3.2021.
15. Upute za udruge stvaratelje arhivskog gradiva, Ured za udruge, <https://udruge.gov.hr/vijesti/upute-za-udruge-stvaratelje-arhivskog-gradiva/975>, 6.3.2021.
16. Uvid u registre, <https://registri.uprava.hr/#!uvid>, 6.3.2021.
17. Vodič za osnivanje udruge, Ured za udruge, <https://udruge.gov.hr/istaknute teme/najcesca-pitanja/vodic-za-osnivanje-udruge-2900/2900>, 6.3.2021.
18. Vrednovanje i kategorizacija, Hrvatski državni arhiv, <http://www.arhiv.hr/hr-hr/Informacije-za-stvaratelje/Obveze-stvaratelja/Vrednovanje-i-kategorizacija>, 6.3.2021.

Službena glasila

1. Odluka o osnivanju Savjeta za razvoj civilnoga društva, NN 14/2021
2. Pravilnik o predaji arhivskoga gradiva arhivima, NN 90/2002
3. Pravilnik o upravljanju dokumentarnim gradivom izvan arhiva, NN 105/2020
4. Pravilnik o vrednovanju te postupku odabiranja i izlučivanja arhivskoga gradiva, NN 90/2002
5. Uredba o izmjeni Uredbe o Uredu za udruge, NN 63/2019
6. Uredba o Uredu za udruge, NN 34/2012
7. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 105/1997

8. Zakon o arhivskom gradivu i arhivima, NN 61/2018
9. Zakon o izmjenama i dopuni Zakona o udrugama, NN 98/2019
10. Zakon o izmjeni Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, NN 98/2019
11. Zakon o Nacionalnoj zakladi za razvoj civilnoga društva, NN 173/2003
12. Zakon o udrugama, NN 74/2014

Privatno arhivsko gradivo - arhivsko gradivo udruga

Sažetak

U radu je prikazana važnost privatnog arhivskog gradiva kao sastavnog i nezaobilaznog izvora za proučavanje političke, društvene i svake druge povijesti. Pitanje zaštite i čuvanja takve vrste gradiva do danas predstavlja izazov u arhivskoj struci i ne pridaje mu se pažnja i briga koju zaslužuje, što posljedično dovodi do kritične ugroženosti gradiva. Analizom arhivskog zakonodavstva nastoji se ukazati kako su provedbeni propisi na nekim mjestima nedorečeni, nejasni i neusklađeni. Poseban naglasak stavljen je na arhivsko gradivo udruga koje čine najveći dio civilnog društva u Hrvatskoj i koje imaju iznimno važnu društvenu ulogu, a briga za njihovo gradivo zahtijeva mnogo truda i pažnje. Istaknuta je važnost suradnje udruga s arhivima, edukacija stvaratelja, povećanje broja stručnjaka za privatno arhivsko gradivo i pokretanje inicijative za otvaranje privatnih i specijaliziranih arhiva.

Ključne riječi: privatno arhivsko gradivo, arhivsko zakonodavstvo, civilno društvo, udruge

Private archival materials - archival materials of associations

Summary

This thesis presents the importance of private archival materials as an integral and unavoidable source for the study of political, social and any other history. The issue of protection and preservation of this type of materials is still a challenge in the archival profession and it is not given the attention and care it deserves, which consequently leads to a critical threat to the materials in question. The analysis of archival legislation seeks to point out that the implementing regulations are in some places vague, unclear and inconsistent. Special emphasis is placed on the archival materials of associations which form the largest part of civil society in Croatia and play an extremely important social role. Caring for their materials requires a lot of effort and attention. The importance of cooperation between associations and archives, education of creators, increasing the number of experts in private archives and launching an initiative to open private and specialized archives is outlined.

Keywords: private archival materials, archival legislation, civil society, associations